

VIGILIA

SZERKESZTI

SÍK SÁNDOR

TAKÁCS JÓZSEF
HARSANYI LAJOS
RÓNAY GYÖRGY
IJJAS ANTAL
MIHELICS VID
RADÓ POLIKÁRP

írókai

1952 SZEPTEMBER

TARTALOM

	Oldal
<i>Takács József</i> : Krisztus Egyházának hívei	449
<i>Harsányi Lajos</i> : Foglyok, Szüret (Versek)	461
<i>Rónay György</i> : Móricz Zsigmond	462
<i>Ijjas Antal</i> : Campagnai látomás (Elbeszélés)	475
SZEMLE	
<i>r. p.</i> Kisboldogasszony	489
Kis út	492
<i>Mihelics Vid</i> : Eszmék és tények	494
<i>Radó Polikárp</i> : A Libanonban	501

Felelős szerkesztő és kiadó:

Sík Sándor.

Főmunkatársak: *Mihelics Vid* és *Rónay György.*

Kiadja a Vigília munkaközösség. Kéziratokat Budapest 4, postafiók 152. címre kell küldeni. Kéziratokat nem őrünk meg és nem adunk vissza. Kiadóhivatal. Budapest, V., Kossuth Lajos-utca 1. A Vigília postatakarékpénztári csekkszámja száma: 37.343.

Megjelenik minden hónap elején.

Ara: 5 forint.

A lapengedély száma: 7163/1947. T. M.

KRISZTUS EGYHÁZÁNAK HIVEI

Egy félév alatt a Vigilia kétszer is foglalkozott a világiak nagykorúságával. A kérdés ezek szeriut sokakat érdekel, érdemes és hasznos vele foglalkozni, talán szükséges is. Ez a cikk nem a gyakorlat, nem a megvalósítás szempontjából szól hozzá, hanem valóságos alapjait akarja feltárni.

A világiak nagykorúságának ez a mostani nyomatékos emlegetése némelyekben azt a sejtést támaszthatja, mintha lettek volna vagy lehetnének korok, amelyekben a hívek kiskorúaknak számítanak vagy tényleg azok is volnának; vagy mintha csak most vetődhetnék fel ez a kérdés, amikor a hívek a technika és a kultúra és a közösségi élet sok iskoláját megjárva végre eléggé érettek ahhoz, hogy az Egyházban is legyenek valakik; vagy mintha csak most következett volna el valahára annak az ideje, hogy a vallásosságban is felszabaduljanak és függetlenítsék magukat a papságnak mindenre kiterjedő gyámkodásától. (Arra persze senki sem gondol, hogy papság nélkül élje és gyakorolja vallását.)

Az ilyen felfogások helytelenek lennének. Krisztus lándzsával megnyitott oldalából tökéletes Egyház született, mint ahogy Éva sem fejletlen gyermeklányként származott Ábrahamból. Ezért az Egyház nem is fejlődhetik abban az értelemben, hogy lényegében lenne tökéletesebb, természetében gazdagabb és hogy következésképpen többet tudna nyújtani az emberiségnek sajátos kincseiből; de abban az értelemben sem, hogy belső szervezete változásnak lehetne alávetve és így életében addig nem szerepelt vagy elhanyagolt erők juthatnának szóhoz. Legfeljebb arról lehet szó, hogy az Egyház a századok folyamán az egyes korok életét élve, élete külső megnyilvánulásaiban az egyes korokkal rokon vonásokat vett fel, amelyek olyan erők is lehettek, hogy a felületes szemlélő előtt még az Egyház belső természetét is eltakarták vagy helytelen megvilágításban tüntethették fel. Az ilyesmi persze mindig szeplő és ránc volt az Egyháznak, Krisztus jegyesének arcán (Ef 5, 27), ami miatt aztán magának az Egyháznak kellett előbb-utóbb megszenvednie és így teljessé tennie, ami még híja Krisztus szenvedéseinek, az Ő teste, az Egyház javára. (Kol 1, 24.) Csak ilyen értelemben mondhatni, hogy lehetnek, talán mindig voltak és vannak, még egyháziak is, akik kiskorúaknak, Krisztus titokzatos teste másodrendű tagjainak tekintik a híveket és mint ilyeneket nem akarják ahhoz a szerephez juttatni, amelyre maga az Isten hívta meg őket. A teljes igazság kedvéért azonban azt is meg kell mondauunk, hogy nem csak

az egyháziak részén lehet hiba: talán még gyakrabban megtörténik, hogy a hívek vallásos életük lanyhasága és tökéletlensége miatt nem is sejtik, mi a hivatásuk az Egyházban, viszolyogva hallgatják, ha erre a hivatásra figyelmeztetik őket, attól pedig végkép visszahúzódnak, hogy vállalják is hivatásuk kötelességeit.

A hívő és szerepe

A „világi“ elnevezés különben nem szerencsés. Nem is igen van nyelv a magyaron kívül, amely az Egyháznak nem papi renden lévő tagjait így nevezné. Másfelé a „laikus“ elnevezés járja valamilyen, az illető nyelv szellemének megfelelő átalakulásban. Előttünk magyarok előtt sem ismeretlen ez a szó, valódi értelmében azonban eléggé kiment a nyelvhasználatból, részint idegenszerűsége, részint s még inkább amiatt, mert a „tudatlan“, a „járatlan“ mellékjelentést vette fel a hozzáértő, a beavatott személytől való megkülönböztetésként. Pedig a laikus szó eredete mást mond. A görög „*laos*“ a Hetvenes fordításban és részben az újszövetségi szentiratokban is az egész népet jelenti a papsággal szembeállítva; az Újszövetségben pedig általánosabban a hívek összességét. (tehát a papságot is beleértve) a meg nem tért zsidósággal és pogányokkal szemben, Ilyen értelemben használja Szent Jusztin (*Dialogus cum Tryphone*, c. 123.). Csak a későbbi egyházi latinságban jelenti a „*laicus*“ a híveket, megkülönböztetve őket a papi renden lévőktől (kléros). A *laos* szó eredeti használatában tehát a keresztényeknek az a tudata, sőt öntudata nyilvánul meg, amellyel *tertia gens*nek tudták magukat és így különültek el mind a megmaradt zsidóságtól, mind pedig a meg nem tért pogányoktól, mint Isten új és végleges teremtményei, az új emberek (2 K 5, 17; G 6, 15; E 4, 24). Laikusnak lenni tehát eredetileg és tulajdonképen annyit jelent, mint az Újszövetség választott népéhez tartozni. Később aztán jelentette a pásztoroktól, a papi renden lévőktől való megkülönböztetést is.

Mivel a „világi“ elnevezés nem méltó az igazi keresztényhez, a „laikusnak“ pedig a magyarban bizonyos melléki van, azért akármelyiket használjuk, úgy értjük, ahogy az értelmét az előbbieken jeleztük. Vagy talán még alkalmasabb lesz „a hívek“ elnevezés, a legtöbb esetben ideértve a papságot is; hiszen éppen az a célunk, hogy némileg döntögessük azokat a választó falakat, amelyeket nem Isten, hanem a szerencsétlen történelmi alakulás emelt azok közé, akik ha nem is egyformák, mégis csak egyek Krisztusban.

Egyébként kinyilatkoztatott tény, az Egyház is ünnepélyesen tanítja, hogy Krisztus Egyházában igenis van különbség a papi renden lévők és a hívek között (*status clericalis és status*

laicalis.) A *status clericalis* tagja lesz az ember az Egyháztól megszabott előírások megtartása mellett, a *status laicalis* pedig — amelyet *status communis*nak is neveznek — a keresztség felvétele által. (V. ö. Tridentinum: sessio XXIII. c. 4. és can. 4., 7., aztán CIC. c. 948.) Ez a különbségtétel tehát az Egyház életében sohasem mosódhatik el, s annál kevésbbé, mivel mindig vannak az Egyházban teendők, amelyeknek végzésére csak a klérus tagjai, helyesebben csak a püspökök és papok képesek és jogosak.

Itt merül fel a kérdés: ezek szerint a hívek szerepe az Egyházban tisztán csak passzív? Csak annyi a joguk, hogy a papok tanításából az Isten igéjét megismerjék, a papoktól a szentsegeket kérjék és elfogadják, a papok miséjét „meghallgassák”, a papság irányítását mint engedelmes nyáj hűségesen kövessék anélkül, hogy valami beleszólásuk lehetne az Egyház tevékenységébe s abban aktív közreműködést fejthetnének ki?

Az Egyház isteni intézmény. Ezért a felvetett kérdés nem is dönthető el sem emberi okoskodás, sem pedig a hasonlóknak vélt emberi intézményekkel való összehasonlítás útján. Isten elgondolását, Isten tervét kell keresnünk.

Az Egyház mint közösség. Krisztus teste, Isten háza.

Az Egyház Krisztus rendelése szerint társaság, közösség. Isten országa: ez ugyan egészen a világ végezetéig mindig eljövendő, de azért már jelenvaló is. Teljességét csak az idők teljességének az eljövételével éri el, ahhoz azonban létének minden pillanatában mindig közelebb és közelebb jut.

Mármost ha Krisztus Egyházát országnak, közösségnek nevezte, aligha azért tette, mintha az Egyház és egyéb emberi közösségek között semmi hasonlóság sem lenne. Így már cleve nem gondolható, hogy Isten országa a papság kizárólagos egyeduralma lenne minden téren, úgy, hogy a hívek egyáltalán nem juthatnának szóhoz. Elgondolhatatlan ugyanis, hogy ahol mindennek egyé kell lennie Krisztusban, ott a papság és a hívek kiegyenlítődést, együttműködést nem találó különbözőségének kellene uralkodnia. Helyesebb az a felfogás, hogy mindenki a maga rendjét a, mindenben az Istentől kapott ajándék szerint köteles ennek az országnak az ügyeit szíven viselni és előbbre vinni. Az ajándékok perszé különbözők; nem mindenki pap, de mindenki polgára Isten országának.

Közismert Szent Pálnak az a tanítása, hogy az Egyház test, Krisztusnak a titokzatos teste: aki Krisztusé, az vele egyé válik, vele egy életet él. Minden egyes Krisztusban megkeresztelt ember úgy viszonylik az egész Egyházhoz, mint a test tagjai az egész testhez; minden egyes keresztény, akár pap, akár nem pap, úgy

viszonylik a másik keresztényhez, mint ugyanannak az egy testnek az egyik tagja a másikhoz. Nehezen lehetne azonban olyan testet elgondolni, amelyben akadnak tagok, és hozzá még a túlnyomó többség, amelyek passzivitásra vannak kárhóztatva, amelyek csak kapnak és elfogadnak a test többi tagjától, de ők maguk semmit sem nyújtanak és az egész testnek az életében semmi szerepük sincs. Hiszen az élő testben éppen az a csodálatos, hogy jóllehet minden egyes tagnak megvan a maga szerepe és tevékenysége, ez nem egyedül neki szükséges, hanem az egésznek és minden egyes más tagnak is. Vannak persze az Egyházban a papságot kizárólagosan megillető tevékenységek, amelyek nélkül az Egyház élete magának Urunknak a rendelkezése szerint lehetetlen; nagyon sok tevékenység van azonban, amelyhez nem szükséges a papi hatalom és méltóság; és nincs az a felnőtt keresztény, akinek csak az elfogadás, csak a passzív beleilleszkedés lenne a szerepe és tevékenysége. Az a kinyilatkoztatott tény, hogy az Egyház Krisztus titokzatos teste, eleve megtagad minden olyan feltételezést, mintha az Egyház élete és külső tevékenysége tisztára papi ügy lenne és mintha a papság valaha is meg lehetne a hívek együttműködése nélkül. A szentek közösségét abban az értelemben is lehet vallani, hogy az Egyház mindennapi tevékenységében minden hívőnek van valamilyen szerepe és hogy az összes hívek szeretetben egymáshoz kapcsolódó és éppen a szeretet következtében rendezett együttműködését kell az Egyház életének, az Egyház tevékenységének neveznünk.

Kevésbé ismert ugyan és kevésbé emlegetett képe az Egyháznak a ház, épület, pedig teljes bizonyossággal és világossággal megtalálható a Szentírásban; maga az Úr is használja, amikor azt mondja, hogy Péterre mint sziklára építi Egyházát. (Mt. 16, 18.) Ez a vélekedés jut kifejezésre azokon a helyeken is, ahol az Írás Krisztust szegletkönek nevezi (Mt 21, 42; Mr 12, 10; L 20, 17; Csel 4, 11.). A hívek Péter szerint élő kövekként lelki házzá épülnek fel Krisztuson, aki értékes szép főszegletkö. (1 P 2, 5-6.) Szent Pál szerint a keresztények az Isten háznépe, az apostolok és a próféták alapjára rakott épület, melynek Krisztus Jézus a szegletköve, s az egész építmény az Úr szent templomává növekszik (E 2, 20-22 — 2 T 2, 19.)

Mármost, ha az Egyház minden egyes hívét a nagy Egyház-épület egy-egy kővének nevezhetjük, megint csak arra a következtetésre jutunk, amire az előbb a titokzatos test gondolatából kiindulva: minden egyes kőnek saját szerepe és rendeltetése van az egész épületben; nincs egyetlenegy sem, amelyet csak a többi vagy egy másik tartana s ő maga nem fogna magához és hordozna többet vagy kevesebbet. Sőt azt is lehet mondanunk bizonyos értelemben, hogy az épület egysége következtében minden egyes kő a maga módján az egészet fogja és tartja. Mivel pedig élő

kövekről van szó, ezeknek tevékenykedve kell az épületet tartaniok és másokra hatniok.

Ha tehát az Egyház természetét vizsgáljuk, akár a lényegét tekintve: hogy közösség (ország), akár a természetfölötti valóságát tükröző két képet, hogy Krisztus teste és Isten szent háza: mindenképen arra az eredményre jutunk, hogy nem lehetnek ebben az országban olyan polgárok, ebben a testben olyan tagok, ebben az épületben olyan kövek, amelyeknek csak a passzív magatartás, a tétlen mozdulatlanság, a puszta beépítettség lenne a szerepük; itt a kölcsönös egymásrahatásnak, az együttműködésnek olyan csodálatos rendje valósul meg, amelynek csak Isten a megmondhatója és a fenntartója.

Az ember mint az Egyház tagja.

Ha azt a további kérdést vizsgáljuk, hogy mivé lesz az ember, amikor az Egyház tagjává válik, még világosabban tűnik ki, hogy az Egyházban nincs senki, akinek ne lenne tevékeny szerepe, éspedig a maga módján ugyanaz a tevékenysége, amely olyan nagy méltósága és feladata az Egyház közönségesen és helyesen előkelőbbeknek tartott tagjainak: a Krisztustól rendelt papságnak.

Mindenekelőtt meg kell jegyeznünk, hogy az első időkben a keresztennyé levés nem csak a keresztség, hanem a keresztség és a bérmálás szentségének egyszerre való kiszolgáltatása útján történt. A felavatásnak ez a két szentsége csak akkor különült el egymástól, amikor a keresztelendők nagy száma következtében — főképpen a várostól távol eső helyeken — a püspök már nem kereszthelhetette meg személyesen az összes megtérteket. Ha tehát a következőkben nem választjuk élesen ketté ezt a két szentséget, az csak azt jelenti, hogy ebben az összefüggésben egynek vesszük, mint a keresztennyé avatás szentségét.

Mármost ha ezt a két szentséget és hatásukat tekintjük: általuk bizonyos értelemben mindenki részt nyer az Egyház hármashatalmában, amennyiben mindenki király, pap és próféta lesz az által, hogy a kereszteny Egyházba felvételt nyer.

Manapság amikor vallási értelemben hivatásról beszélünk, akkor majdnem mindig a papi vagy szerzetesi hivatást értjük alatta, de sohasem a keresztenységre való meghívást. A Szentírás is beszél hivatásról, ezt azonban nem csak a papi hivatásra érti (Zsid 5, 4.), hanem inkább a keresztségre, bérmálásra, azaz a keresztenységre való hivatásra. Mintha a Szentírás nagyobbnak tüntetné fel a különbséget a meg-nem-keresztelt és a megkeresztelt ember, mint a megkeresztelt és a papságra szentelt között! — Ilyen értelemben beszél hívásról, azaz Isten kegyelmi kiválasztásáról Szent Péter apostol (1 P 2, 9), ugyancsak

Szent Pál is. (R 8, 30; 2 Th 2, 13-14.) Ez a hívás ugyanis Isten részéről az örök és csak Őelőtte ismeretes kiválasztás folyamánya, amely aztán a megkeresztelést, az Istenhez való kapcsolást hozza magával. Ennek a gondolatmenetnek az alapján érthető, hogy Szent Pál a híveket teljes nevükön — ha szabad ezt így mondani — választott, meghívott szenteknek nevezi: Isten szerettei, a meghívott szentek (R 1, 7); a Krisztus Jézusban megkentek, a meghívott szentek. (1 K 1, 2).

Ennek a szentelésnek a következményeként a hívek előtt nyitva áll az út Isten felé: Istenhez járulhatnak. (E 2, 18; 3, 12.) Ezt a kifejezést nem a mai, hanem az akkori felfogás szerint kell mérlegelnünk; Istenhez közeledni, Istenhez járulni akkor a papok kiváltsága volt! Pál nem hangsúlyozná olyan nyomatókosan a dolgot, ha nem tulajdonítana neki különösebb jelentőséget. Minden hívőről hirdeti, hogy bizodalmunk van Krisztus vére által bemenni a szentélybe (!) (Zsid 10, 19). Azt is mondja, hogy a hívek nem érinthető hegyhez járultak, mint az ószövetségiek, hanem a mindenek Bírójához, az Istenhez (Zsid 12, 18-24). Ami tehát az Ószövetségben egyedül a főpapnak volt szabad, annak is csak egyszer egy esztendőben, az most szabad minden kereszténynek bármikor, akárhányszor! — Mindezek sejtetik a keresztény ember nagy méltóságát.

Részese des Krisztus királyságában.

Említettük, hogy a keresztény fölfogás szerint a megkeresztelt királlyá lesz. Érdekes bizouysága ennek, hogy a keletieknél nem egy helyen még ma is él a kereszteléshez-bérmáláshoz kapcsoltan az a szokás, hogy a császárrá, illetve királlyá koronázás szertartását utánozzák: megvan a felkenés, a fölöltöttetés, a koronázás, sőt még az *acclamatio* sem hiányzik. Abban egyébként, hogy a felavatottat királynak tekintik, csak a Szentírás nyelvét követik. Isten már az ószövetségi választott nép tagjait is királyoknak nevezi (Zsolt 104, 15; 1 Krón 16, 22.) A keresztények is királlyá lettek összességükben Krisztus által, azaz egyenként királyokká. (Jel 1, 6; 5, 10.)

Annak a kifejtése, milyen értelemben nevezi a Szentírás a híveket királyoknak és milyen értelemben mutatja be őket a kereszttség, mint királyokat, nem könnyű. Az idevágó szentírási szövegek értelmezésénél az egyházatyák mindig külön kiemelik a keresztények királyi méltóságát is. Nagy Szent Leó királyi nemből valóknak nevezi őket, akiket a kereszt jele tesz királyokká. Ha aztán tartalmat akarnak adni ennek az elnevezésnek, legtöbbször — mint ahogy Szent Gergely is — erkölcsi értelemben veszik, amennyiben a keresztény ember uralkodik testén, hajlamain

és így önmagában megvalósítja Isten uralmát, az Irás szava szerint, hogy az Isten országa bennük van. (L 17, 21.)

Ha azonban alaposabban megvizsgáljuk a Szentírásnak azt a kevés helyét, amelyek a kérdést érintik, mindjárt nyilvánvalóvá válik; nem lehet ezt a királyi méltóságot csak arra magyarázni, hogy az igazak Isten kegyelméből urai önmaguknak. Krisztus megígérte az apostoloknak, hogy tizenkét trónon fognak ülni és itélni fogják Izrael tizenkét törzset (Mt 19, 28.). Lukácsnál a párhuzamos helyen kifejezetten királyságot helyez nekik kilátásba. (L 22, 29.) Pál nemcsak az apostolokról beszél, hanem az egyes hívekről is: szerinte a szentek az egész világot, sőt az angyalokat is itélni fogják. (1 K 6, 2-4.) Azt különben maga Krisztus is megígéri, hogy maga mellé, saját trónjára ülteti az üdvözültet, valamint Ő Atyjának trónján ül. (Jel 3, 21.) A Bölcsesség könyve szerint az igazak az ítélet napján „ítélkeznek nemzeteken és uralkodnak népeken.“ (3, 8.) (A Szentírás nyelvhasználatában „ítélni“ nem bíraskodást, hanem inkább uralkodást jelent.) Dániel szerint az ítéletkor az ország, a hatalom és az ország nagysága az egész ég alatt a Magasságbeli szentjei népének adatik át. (7, 27.); ugyanakkor, amikor az Ösöreg megjelenik és igazságot szolgáltat a Fölséges szentjeinek, a szentek birtokukba veszik az országot. (7, 22.) Ilyenféle értelemben kell vennünk Krisztus szavait, amelyeket az ítélet napján majd a választottakhoz intéz, hogy birtokukba vegyék a kezdettől fogva nekik szánt királyságot. (Mt 25, 34.) Ebben a felfogásban könnyebben érthetők Pál apostolnak a korintusiakhoz intézett keserű szavai is: „Nélkülünk uralomra jutottatok; bárcsak valóban uralomra jutottatok volna, hogy mi is veletek együtt uralomra jutnánk!“ (1 K 4, 8), Érthetőbbé válik a párhuzam a halál és a megigazultak uralma között: „Mert ha a halál uralomra jutott az egy által,... akkor sokkal inkább uralkodnak majd az életben az egy Jézus Krisztus által, akik megkapják a kegyelem és a megigazulás ajándékának a bőségét.“ (R 5, 17). Tehát a halál uralma nem is hasonlítható össze a megigazultak életével, uralkodásával. Szent János is szól az igazak uralmáról: „... uralkodni fognak örökön-örökké.“ (Jel 22, 5.).

Ezek a szentírási idézetek mutatják, hogy a keresztyények királyi méltóságát nem lehet véletlen szólásra magyarázunk és nem komolyan vennünk. Ugyanakkor viszont alázatosan ki kell jelentenünk, hogy még megközelítőleg sem tudjuk megmagyarázni, mit jelent a megigazult embernek ez a királyi méltósága és tevékenysége, mely csak az örökkévalóságban fog teljes erejében és szépségében megmutatkozni. Ezzel azonban nem tagadjuk, még csak nem is kisebbítjük azt az igazságot, hogy a megkeresztelt ember részese Krisztus királyi méltóságának; s nem is lehet ez másképen, hiszen a keresztségben a Krisztuséval egy életre születik. Ha viszont részese Krisztus királyi méltóságának és

hatalmának s ha Isten országának teljes megvalósulásánál királyi ténykedéseket fog végezni: Isten földi országában, az Egyházban, lehet-e csak passzív, csak elfogadó? Nem lehet-e itt is beleszólása, sőt talán irányító szerepe is egyik-másik kérdésben, az Egyház sorsának valamelyik vonatkozásában? Az Egyház mindig feltételezte a javalló választ e kérdésre és igen sok esetben nemcsak megtűrte, hanem engedélyezte, sőt kifejezetten meg is kívánta a hívek ilyen értelmű tevékenységét.

Királyi papság.

A keresztény az igaz Isten *papja* is. A papságot a felkenés és a kézrátétel révén kapja a kiválasztott, az egyházi rend kiszolgáltatásán kívül mindkettő megtalálható a kereszténytéves szentségeiben, a keresztségnél és a bérmálásnál is. Ugyanazt a krizmát alkalmazzák a keresztség, a bérmálás és az egyházi rend szentségének kiszolgáltatásánál.

A keresztény ember papsága még világosabban benne van a Szentírásban, mint királyi méltósága. Ismeretes Szent Péter első levelének az a helye, ahol a híveket királyi papságnak nevezi, ezt megelőzőleg pedig szent papságnak lelki áldozatok bemutatására, melyek kedvesek Isten előtt Jézus Krisztus által. (1 P 2, 5-9.) Mivel ezzel a szöveggel már visszaéltek az Egyházban lévő külön papi rendnek a tagadására, a katolikus magyarázók félve nyúltak hozzá és értelmezésében arra törekedtek, hogy minél képletesebb értelemben vegyék; ezért a „lelki áldozatot“ úgy magyarázták, hogy az a keresztények erényes élete. Ez a magyarázat nem lehetetlen, de nem kielégítő és nem is elfogadható. Péter apostol ugyanis *pneumatiké thysia*-ról beszél, márpedig ezt „lelki áldozatnak“ fordítani és magyarázni, a szent szöveg jelentésének az elkenése. Hiszen a *pneumatiké thysia* az Újszövetség áldozatát jelenti az Ószövetség áldozataival szemben, mint amely a Lélek (Pneuma) irányítása alatt és a Lélek megnyilvánulásaként történik, mint ahogy a mi Urunk Jézus Krisztus is a Szentlélek által hozta önmagát áldozatul Istennek és ezért Ő az Újszövetség közvetítője (Zsid 9, 14-15.); vagy mint ahogy ő maga is éltető lélek. (1 K 15, 45.) A *pneumatiké thysia* helyes értelmét nem a későbbi, hanem csak az akkori nyelvhasználat adhatja meg. Szent Pál számára sem belsőt jelentett, a „lelki“, hanem a Lélekkel, a természetfölötti élet principiumával kapcsolatban lévőt, következésképpen újszövetségit, Krisztustól hozottat és ajándékozottat. Még kevésbé állítható szembe a „lelki“ a valósággal, mint ahogy ilyen értelemben használjuk manapság a lelki áldozás, a lélekben való jelenlét jelölésére.

Kétségtelen különben, hogy az apostolfejedelem az idézett

helyen, Exodus 19, 6-ra utal; és amit az Irás az Ószövetség választott népéről állított, azt mondja ő az Újszövetség választott népén tökéletesebb értelemben beteljesedettnek. Ott Isten a zsidóságnak azt igéri, „papok királysága” lesz, azaz olyan ország, amelynek a népe úgy viszonylik a népek összességéhez, mint ahogy egy népen belül a papság az illető nép összességéhez: tehát Isten kiválasztottja lesz, csak ő járulhat Istenhez.

Nem hagyhatjuk említés nélkül e szöveg egy másik magyarázatát sem. Szent Péter királyi papságról beszél. Figyelembe kell vennünk amit az Ószövetség mond arról, hogy Dávid fiai a papok (2 Sám 8, 18); hogy a jáiri Ira Dávid papja (2 Sám 20, 26); hogy Zábud, Nátán fia, a pap, a király barátja (1 Kir 4, 5); hogy Dávid fiai elsők voltak a király keze körül (1 Krón 18, 17.). Nem gondolhatunk itt szoros értelemben vett, Istennek áldozatot bemutató papokra. *Hummelauer* Sámuel könyveihez írt magyarázatában (2 Sám 8, 18) *Rabbi David Qimchi* véleményére hivatkozik, amely szerint a felsorakoztatott szövegekben szereplő gyök (*kahan*) nemcsak szoros értelemben vett papi szolgálatot jelent, hanem tágabb értelemben minden előkelőbb szolgálatot, akár Istenre, akár a királyra vonatkozik. Így a héber szó és az említett szövegek a következőképpen magyarázhatók: a király Isten képviselője és helyettese nemcsak általában a keleti, hanem a zsidó ember felfogásában is; másképp sem a zsidó theokrácia, sem a pogányok királyistenítése nem érthető. Mármost valamint Isten közvetlen szolgálatára ott az áldozó papság és az embereknek Istennel való érintkezésére ott vannak az áldozó papok, akik Istenhez közeledhetnek (Ex 19, 22; Nu 3, 10, 38; 18, 7 stb.): éppen úgy a királynak is megvannak a maga bizalmas emberei (éppen a felsoroltak Dávid esetében), akik eléje járulhatnak és érintkezhetnek vele, képviselhetik az emberek ügyeit a király előtt és megvédhetik a király érdekeit az emberek között. E királyi papság kötelessége, hogy az ország rendjéről, a király hatalmának a megvalósításáról, az orszár terjeszkedéséről gondoskodik.

Ha tehát valakinek nehézséget okoz, hogy Péter apostolnak a hívek papságáról mondott szavait az áldozó papságra értse, nyugodtan értheti a királyi papságra. Ebben az esetben a király természetesen Krisztus Urunk.

Szent Péternek a hívek papságáról szóló szavait nyugodtan vehetjük azonban az igazi, az áldozó papságról való értelmezésben, hiszen manapság már senki sem akadhat fel azou, ha az úgynevezett általános papságról beszélünk. Ez ugyanis nem új, jöllehet a protestantizmussal való vitákban kissé mégis háttérbe szorult gondolat. Az Egyház azonban a leghevesebb viták idején sem hallgatott róla. A *Cathechismus Concilii Tridentini* belső papságnak nevezi és cselekedetei között is csak belsöket sorol fel, így értelmezve az akkor általános vélemény szerint Szent Péter

idézett helyén a „lelki“ jelentését. Minden hívőről állítja azon-
ban, aki a megszentelő kegyelem állapotában van, hogy Jézus
Krisztusnak, a főpapanak élő tagja. (II. rész, 7. fej. 23. sz.) Krisztus
papságát pedig senki sem tekintheti csak belső papságnak.

A keresztény hagyomány, valahányszor a hívek királyi méltó-
ságáról szól, sőt még gyakrabban, említi papi méltóságukat is.
Szent Jusztin nagy öntudattal hangoztatja, hogy a keresztények
igazi papi szentek, amint ezt maga Isten tanúsítja, amikor azt
mondja, hogy a pogányok között minden helyen kedves és tiszta
áldozatot mutatnak be neki; márpedig Isten senkitől sem fogad
el áldozatot, egyedül csak saját papjaitól. (Dialogus, 116. feje.)
Hasonlóképpen nyilatkozik Nagy Szent Leó: a keresztények vala-
mennyen részesei a papi hivatalnak, a papi szolgálatnak. (ML
54, 149.) XI. Pius pápa a Jézus Szive-tiszteletéről szóló encikli-
kájában (*Miserentissimus Redemptor*) azt mondja: nemesak a pa-
pok részesei Krisztus papságának s áldozati és engesztelő tevé-
kenységének, hanem a keresztények összessége is köteles önma-
gáért és az egész emberiségért áldozatot bemutatni, majdnem
úgy, mint a papi renden lévők. Ez a „majdnem úgy“ mutatja,
hogy az áldozat ugyanaz. (Nem is lehet másképen, hiszen az Új-
szövetségnek nincsen más áldozata a keresztáldozattal azonos
szentmisén kívül.) Nem ugyanaz azonban a papi renden lévők és
a hívek papsága.

Ki kell emelnünk itt, hogy a szentségnek az a hatása, amelyet
szentségi jegynek (*character*) nevezünk, csak három szentségnél
van meg: a keresztégnél, bérmálásnál és az egyházi rendnél,
vagyis azoknál a szentségeknél, amelyek papi jelleggel ruházzák
fel felvevőjüket. Még érdekesebbé válik ez a megfigyelés, ha a
szentségi jegy természetét vagy rendeltetését vizsgáljuk. Ebben a
kérdésben nem alakult ki egységes felfogás a teológusok között:
valamennyien vallják a Krisztussal való sajátos hasonlóságot,
eltérnek azonban annak a megjelölésében, hogy miben is áll tu-
lajdonképpen ez a hasonlóság Krisztus és a szentségi jegyet viselő
személy között. Szent Tamásnak az a véleménye, hogy a jegy az
embert Krisztus papságának a részesévé teszi és istentiszteleti,
tehát papi tevékenységre képesíti.

A három különböző szentség jegye más és más; ez a másféle-
ség azonban könnyen megfér az említett egyezésben úgy, hogy a
különbség aszerint adódik, hogy a szentségi jeggyel Krisztus
papságában való nagyobb vagy kisebb mértékű részesedés van
összekötve. A kereszttség és a bérmálás szentségi jegyével kap-
csolatos e „papi“ jelleg hangoztatása és értelmezése főképp a pro-
testantizmus óta eléggé elhanyagolódott; fontosabb volt ugyanis
a papi rend külön szentségének a létét megvédeni, mint a hívek
általános papságát kiemelni és magyaráztatni.

Mégsem nehéz a hívek papi jellegét az Oltáriszentséggel, a

szentmiseáldozattal kapcsolatban megtalálunk. Ez ugyanis nemcsak a papok áldozata, hanem Isten szent népéé, azaz mindazoké, akik jogosak hozzá és megfelelő módon ünneplik és mutatják be. Ha valaki együtt él és imádkozik az Egyházzal és nemcsak hallgatja a szentmisét, hanem belekapcsolódik annak végzésébe, az első ilyen részvétel alkalmával már öröme hangolódik és rádöbben, hogy a mise nem a papnak az áldozata, hanem az övé is, és hogy a pap és a hívek szerepét nem lehet egyszerűen csak az aktív és passzív elnevezésekkel jelölni. A szentmisét ugyanis mindig az Egyház mutatja be; az Egyházban pedig papok is, hívek is vannak. Papság tulajdonképpen csak egy van, a Krisztusé, amelyben azonban a felszentelt pap is, a megkeresztelt és a megbérmált hívő is a maga módján részesül. Megmarad így a papi rend tagjainak nélkülözhetetlen és kiváltságos méltósága és feladata, amely azonban nem zárja ki, hanem inkább megköveteli és feltételezi a hívek kapcsolatát. Ezért nem szabad a papnak egyedül miséznie, legalább egy valakinek, ott kell lennie a hívek összességének képviselőjében: a ministráns nem csupán „segédkezik“, hanem a kiválasztott pap mellett ő Isten szent népének megjelenítője is. Így mondja a pap mindjárt a kánon elején, hogy a szentmisét együtt mutatja be a pápával és a megyéspüspökkel és az összes igazhitűekkel, a katolikus és az apostoli hit követőivel. Utána is mindig a többszámot használja, hogy a szentmisét valahogy egyéni, személyes cselekménynek ne gondolhassa senki.

A megkeresztelt ember tehát pap is lesz. Ha azonban az Egyházban, ha nem is egyenlő mértékben, mindenki részese Krisztus papságának, és ha az Egyház élete ilyen értelemben tulajdonképpen állandó papi tevékenység: lehet-e különbséget felállítani papság és hívek között úgy, hogy az ne az egységre vezessen; lehet-e akár a papságnak, akár a híveknek olyan tevékenységre törekedniök, amelyik nem együttműködés? Lehet-e az Egyház életének olyan megnyilvánulása, amely kizárólagosan csak a papoké vagy csak a híveké?

Részesedés a prófétai méltóságban: a tanúságtétel.

A keresztény főképen a bérmálás által bizonyos értelemben prófétává is lesz. Ezt ha más megfogalmazásban mondjuk, nem is szükséges bővebben kifejteni, mivel a bérmálással kapcsolatban jóformán csak ez van a köztudatban. Prófétának lenni ugyanis nemcsak azt jelenti, hogy valaki a jövendőt előre meghirdeti vagy hogy valaki különös küldetés alapján közli az emberekkel Isten akaratát, hanem legáltalánosabb értelemben jelenti az Istentől és Isten mellett való tanúságtételt is. Ilyen értelemben lehetett csak az ószövetségi választott nép tagjait is prófétáknak

nevezni (Zsolt 104, 15; 1 Krón 16, 22.) Ilyen értelemben jövendölhetette meg Joel próféta az újszövetség népének minden egyes tagjáról, hogy prófétálni fog (3, 1-5.) Az Újszövetségben prophetia néven ismeretes ajándék sem jelenti mindig a jövendölést vagy a kinyilatkoztatást, hanem jelentheti az Isten mellett való erőteljes tanúságtételt is. Ez a tanúságtétel a Szentlélek erejében történik — akinek egyébként a prófétai inspirációt is tulajdonítjuk a kinyilatkoztatás alapján. (2 P 1, 21.) — és a Szentírás ismételt bizonyosságai szerint minden egyes kereszténynek hivatása, sőt kötelessége.

A keresztény ember minden életmegnyilvánulásának, egész magatartásának olyannak kell lennie, hogy aki a közelében van, előbb-utóbb megsejtsze mögötte az Istent, kénytelen legyen Istenre ráeszmélni, a kereszténynek Istenről tett tanúságát tudomásul venni: „Ha valaki beszél, mintegy Isten szavaival beszéljen; ha valaki szolgálatot tesz, mintha azon erővel tenné, melyet Isten oszt ki; hogy mindenben Isten tiszteltessék Jézus Krisztus által.“ (1 P 4, 11.) Így lesz a keresztény Krisztus tanújává. (Csel 1, 8.)

Ez nem is lehet másképen. Igaz ugyanis az a mondás, hogy az ember testből és lélekből áll, a keresztény pedig testből és lélekből és Szentlélekből. Valamint tehát az ember életén lép-ten-nyomon kiütöközik, hogy nem csupán csak test, éppen úgy a keresztényen is ki kell ütököznie, hogy nem csupán csak ember, hanem az isteni életnek a hordozója, az isteni természetnek a részese. (2 P 1, 4.) Ezzel pedig már adva van az Isten melletti tanúságtétel, és adva van a világ részéről a megnemértés.

Vizsgálgattuk a keresztény ember méltóságát, amelyet Krisztustól nyer és Krisztusban bír. Nem azonos és nem egyező módon és mértékben ugyan, de azért mindenki részese Krisztus királyi, papi és prófétai méltóságának, hiszen eleven tagja az élő Krisztusnak. Igaz, nem tudunk minden felmerülhető részletkérdésre kielégítő és határozott választ adni. Ez azonban nem arra ok, hogy magát a tényt tagadjuk vagy elhallgassuk, hanem inkább arra, hogy tovább keressük és Istentől helyes értést reméljünk.

Ami pedig a fölvetett kérdést illeti: az elmondottakból világosan következik, hogy nem szabad az Egyházban az egység rovására a papság és a hívek különbözőségét egyoldalúan hangoztatni, de még azt sem szabad feltételezni, hogy a hívek valaha is lehetnének „kiskorúak“ az Egyházban és hogy „nagykorúsításuk“ külön engedmény vagy vívmány lenne. Krisztus Egyháza csak nagykorú híveket ismer, akiknek nemesak joguk, hanem egyenesen kötelességük vállalni és viselni az Egyház életének rájuk eső részét.

HARSÁNYI LAJOS VERSEI

FOGLYOK

*A rozs ölesre megnőtt az idén s szép.
Fejét Szentháromságra már kihányta.
A kis fogoly nyugodtan üli fészkrét,
Az ölnyi rozsban nincsen, aki bántsa.*

*A nyár arany cipőben lejt a tájon.
A rozs virágzik. Szeme duzzad, érik.
A kis fogoly nem ül a sok tojáson,
A fiai már falkában kísérik.*

*Megharsan a kasza Szent Péter-Pálra.
Villog a sok kasza piros opálja.
Az érett rozsra itt a remek ünnep.*

*Mint égő házból felriadt családok,
Kiket perzselnek füstös, sárga lángok,
Szegény kis foglyok sírva menekülnek.*

SZÜRET

*A szüretelők sorjazzák a dombol
És bár csípős a szeptemberi éjjel,
A nap heve elül a homlokukat
Megkoszorúzzák rőt szőlőlevéllel.*

*A puttonyokban ájultan hevernek
A vérpiros és sárarany gerezdek,
A gazda prése deszka-oldalára
Vidáman jegyzi a sok kis keresztet.*

*Vöröslenek a nagy szüreti kádak.
(A pince-ormon Szent Donátus szobra.)
Acélkék abroncs tündököl a hordón.
Minek az abroncs? Ki se veri dobra.*

*Mindszent-havában csillag csik gyakran.
A pincében a must forr, pezsg, érik.
Arany asszú lesz s véle az öreg pap
Esztenők mulva boldogan misézik.*

MÓRICZ ZSIGMOND

1.

Báthory Gábor Betlennél vacsorázik; megittasodik, fenyegetődik s rátámad a főkapitányra, akit a többiek kituszkolnak a szobából. A fejedelem lecsillapul; hamarosan visszatér Bethlen is és tűnődve, szomorúan nézi az ittas uralkodót. Móricz Zsigmond ezt írja róla:

„Minkenkor elismerte (Báthory) szellemi felsőbbtségét, vagy inkább mindenkör meglepte s új világításba helyezte előtte a dolgokat a Báthory gondolata; ő a meglevő dolgokról tudott helyes és bölcs képet adni magának, Báthory a jövőről... Mindig mint második ember állott Báthory mellett: ennek ragyogó fantáziájától ő is kigyúlt s szíve mély fájdalommal érezte, hogy milyen kár, hogy ez az ember sohasem fogja egyetlen koncepcióját sem végrehajtani. Ő nem tud tévedni: ez nem tud nem tévedni. De ez a saját biztosságában való meggyőződés szegényesnek s másodrendűnek tünt fel előtte; a saját józanságának terhét szívesen odaadta volna a repülő szédületnek ama mámoros pillanataiért, amelyekben Báthory fölébe emelkedett az életnek“.

Eppen csak a neveket kell behelyettesítenünk, a Báthoryé helyébe Adyét, a Bethlenébe Móriczét: egy Ady-Móricz párhuzam áll előttünk, egy Móricz-rajzolta önarckép. A szertelenül lobogó Báthory mellett a valósághoz tapadó Bethlen; a vátesz, a próféta Ady mellett a realista Móricz; a repülő szédület mámorra mellett a gyalogjáró vaskosság. Valahányszor Móricz önmagáról, művészetéről beszél — és kevés író van, aki regényeiben annyiszor tenne burkolt önvallomást s adna leplezett önjellemzést, („a szép-irodalom állandóan pakkolás, az egyén érzéseinek, élményeinek, életbeli tetteinek úgynevezett objektíválása, vagyis idegen alakokba s mesékbe való áttétele“ — mondja a Hofrat a „Míg új a szerelem“-ben); — valahányszor magáról beszél, mindig ezt a súlyos-ságot, nehézkességet emlegeti: „Mindig vaskos, keményformás és formátlan, de rettenetesen reális figurákat adott az agyag neki“ — mondja Dús Péter szobrászról, illetve annak képmása alatt önmagáról. Az sem véletlen, hogy éppen mint szobrászt ábrázolja magamagát: nem mint festőt, nem mint zenészt, hanem mint a nyers anyaggal a legkeményebben, legtestiesebben érintkező, dolgozó, küzdő, a leginkább anyagból, agyagból alkotó, teremtő művészt: mint szobrászt.

Az egy-tömbből teremtők fajtájába tartozik; az elemzést, az analitikus módszert nem szerette, nem is hitt benne. Alkotásmódjáról, képzeletének természetéről ő maga nyújtja a legjobb jellemzést, szintén a „Míg új a szerelem“-ben, ebben az egyetlenben, a szó

megszokott értelmében egyáltalán nem „jó“, de helyenkint félelmetesen mély és irgalmatlanul őszinte önéletrajzi regényben. Dús Péter, azaz Móricz Zsigmond tűnődik önmagán a bécsi kávéház teraszán.

„Igen, neki nem szokása, alaposan megvizsgálni valót. Rábizza magát az ösztönre. Nem szereti a Lionardó módszerét, a végtelen és tökéletes kísérletezést. Ő a kezébe veszi az anyagot és megcsinálja... A művész nem laboratóriumban kísérletez, alkotásokban. Neki a vászonnak, vagy a papírnak! neki a beborítandó vagy feldolgozandó anyagnak! s egy ültőhelyben végezni el, mintha egy darabban szakadna ki a méhből az alkotás... Szinte zavarja s megakasztja az alaposabb végiggondolás. Ugyilátszik oly habzó, túlcsapongó, oly erős a képzeleti élete, hogy elég neki egy szélet s abból már megalkotja az egészet, amiből való“.

Ennek az egy szeletből az egészet megalkotó teremtő képzeletnek a működését érhetjük tetten az ugyancsak önéletrajzi jellegű „Bál“ egyik részletében. Nyilas Misi elkezdi „emberekkel foglalkozni“: elkezdi megfigyelni, gyűjteni azokat a vonásokat, „szeleteket“, melyekből fölépítheti, megidézheti az egész alakot, egész jellemet. Számtanóra van; a katedrán a kemény, zordon tanár, Kotor Áron. Misi megkérdezi a szomszédját: „Mi volt ennek az apja?“ „Kovács“ — hangzik a válasz. S egyszerre megindul, működni kezd a móriczi jellemalkotó, jellemidéző képzelet.

„Kovács volt a tanár úr apja? — nézett rá s a titkos jeleket kereste rajta. Igazán ő maga is olyan volt, hogy könnyen el lehetett volna képzelni, hogy bőrköténnel és nagy pöröllél veri az üllön a vasat. Erős ember volt, vaskos ember, fekete ember. Kopaszodó homloka kerek volt s balszemét mintha a kipattant szikra égette volna ki. Ki volt folyva ez a szem s csak az üres ürege maradt. A tanár bőre zsírosan fényes volt, nem volt kövér, de azért dagadt és megfeszült rajta a bőr és a ruha. Még sose látott senkit Misi, aki úgy belepászolt volna az apja mesterségébe, mint ez a tanár.“

Vagy néhány lappal később ott a Józsiás tanár portréja. Ez a tanár ellenszenves a diákoknak, „spicli“, afféle ugrabugra, szeles, „komolytalan“ ember. Móricz először a külsejét írja le:

„Hosszú hegyes orra van, a cvikkerje fekete zsinóron lóg s minden pillanatban teveszi, megtörlti s felteszi. Ilyenkor az orrát felhúzza, mintha valamit szimatolna. S olyan kárógó hangja van, kicsit az orrából beszél, s affektáltan. És ugrál, mint egy szarka s jó latinista ugyan, de nem tud tanítani s nem tud valamit megértetni, mert minden pillanatban másutt van, nem a kérdésnél“.

Móricznál rendszerint ez az első lépés az emberábrázolásban: az alak megragadása, a jellegzetes vonások — vagy vonás — rögzítése. Ágnes, a második asszony azt mondja Dús Péternek: „Maga csak külsőleg lát, amit nem lát, elképzeli és úgyilátszik, ez magának elég“. Nos: Józsiás arcképét az a bizonyos „külső látás“ rajzolja meg itt; ez az, amit Móricz, illetve Nyilas Misi vagy Dús

Péter „lát“. A következő lépés: „elképzelni“, amit nem lát. Csak-hogy a „külső látás“ mintegy megszabja ennek az „elképzelésnek“ az irányát; a képzelet az anyag szerkezeti törvényeinek megfelelően fúrja előre magát, kötődik az anyaghoz; revelálja azt, ami az anyagban van s nem képzeli és nem lép bele semmi rajta kívülül, tőle idegent az anyagba. Globálisan, tömörszerűen ássa ki a figurát; nem elemzi, nem részletekből rakja össze. Mi volt a Józsiás apja? Ügyvéd.

„Ez nagyon váratlanul hatott Misi-re. De azonnal elhitte, hogy úri gyerek lehetett kicsi korában. Az most is tagadhatatlan, hogy úri megjelenésű. Szép nyakken-dője van, de nem sokat törődik magával. Mindig aggodalmasan tiszta és a közelő-jét folyton húzogatja, rázogatja: ezt is fiatal korában szokhatta meg. Most meglátta Józsiáson, hogy ez egy elkényeztetett kis úri lehetett. Az anyja becézte és mivel olyan kis szeleske volt, mindent megbocsátottak neki. Örültek, mikor tanár lett: ott jó helyen lesz. Kényelmes állás, biztos fizetés“...

Igy ragad meg Móricz, „külsőleg látva“ egy-egy jellemző vo-nást, gesztust, adatot; azon át, ezen a résen át hatol a jellembé s fejt ki páratlan teljességgel az egész embert, úgy, hogy az magá-val hozza egész valóját, környezetét, geneziséjét, multját: azt, ami, azt, amiből lett s azokat a föltételeket és erőket, amelyek olyanná alakították, amilyen. Ezért érezzük megmásíthatatlanoknak, végleg-eseknek, mondhatnók evidenszeknek őket. Úgy, ahogyan Tacitusról mondja Misi bátyja a „Forr a bor“-ban: „Oly világosan tud meg-fogalmazni egy karaktert, egy életsorsot, egy embernek az egész életjelentőségét, hogy az mind egy tökéletes, egyszerű alapigazság hatásával van közölve“. Móricznál is: a karakter, a jellem maga az életsors, és az ember „életjelentőségének“ alapja.

A cselekmény, a mese, a történet ehhez képest másod-...dű, mellékes. Cselekmény, mese, történet, mint önálló – vagy éppen eleve meglevő, anyagára, alakjaira, „testére“ váró váz – voltakép-pen nincs is Móricznál. Hogy a regényben mi fog történni, azt nem az író szabja meg, hanem a jellemei, akiket megidézett, megte-remtett. „Az írás lélektanához tartozik – írja –, hogy írásközben teremődnek a dolgok s csak a legritkább esetben igazodnak úgy, ahogy az író képzelte, aki visszaél azzal a helyzettel, hogy éppen ő írja a regényt“. Ilyesfajta „visszaélésen“ őt nem igen kapni raj-ta. „Soha, soha nem törődtem életemben a vonalak, formák, a fe-lületek szépségével; csak összehúzott szemmel vizsgáltam a ka-raktert, amit Lényegnek tekintettem“ – mondja az egyébként na-gyon vegyes értékű „Baleset“ novelláskötet egyik rajzában.

A lényeg: a karakter; s mert valamiféle karaktere minden em-bernek van, Móricz számára minden ember egyformán méltó tárgy. Dús Péter mondja magamagáról, (s gondoljunk szobrász he-lyett mindenütt író, regényíró):

„Ő mint művész és alkotó, egyáltalán nem akar különbséget tenni a kezébe kerülő, vagy eszébe jutó ötletek és lehetőségek között. Neki teljesen közömbös az egy igazság. Ő a millió igazság szerelmese. Képelete oly forrón teremt, hogy hegyet, völgyet, a legkisebb zugot és a legtágabb területeket tele tudja ümlesztetni szobros figurákkal. Oly óriási tömeg idea hemzseg a fejében, hogy alig tudja kiválasztani azt, amit mégis meg lehet s meg kell valósítani. Vannak művészek, akik témahányban szenvednek... Őneki ezer élet sem volna elég annak a megvalósítására, ami már mint megérett gondolat s terv lakik benne... Dehát mit is csináljon az élet által felvetett ideákkal? Nincs emberi fej, mely a szobrász vésőjére ne volna méltó. Ila tókéletes konstrukciójú, azért, ha torz, azért. Minden fejből ki lehet vésni az egész emberiség szimbólumát... Neki minden fej alkalmas rá, hogy valami nagy és végzetes alkotást kalapáljon ki. Vannak szobrászok, akik évekig keresik a gondolatuknak megfelelő modellt: ő az életből indul ki s a munka közben válik égijellé a nyers massa“.

Móricznál nem annyira a mese hívja elő a megfelelő karaktert, mint inkább a karakter teremti a mesét. „Az életből indul ki“, de elsősorban nem az élet eseményeiből, hanem alakjaiból, jelleméből; s mindig hű marad az élethez, jellemhez, a karakter jellegéhez, legbensőbb természetéhez és törvényeihez. Vonalak, formák, felületek szépségével, mint mondja, nem törődött; sosem voltak az alkotásban úgynevezett „esztétikai igényei“; eszébe sem jutott, pályája elejét kivéve, hogy „szépen“ írjon, valamiféle kiművelt, irodalmi szándékú nyelven, hanem megteremtette a maga sajátos, laza, *parlando* elbeszélő stílusát. Ugyanígy nem jutott eszébe az sem, hogy a karaktert, ha egyszer útjára indította, akcióba vetette, kívülről s irodalmi becsvágyak szerint igazgassa, bizonyos irodalmi megoldások és konvenciók igényeinek vesse alá. Ilyen irodalmias formálásnak nagyon kevés nyoma van nála: jelentősebben csak a „Sárarany“ Turi Danijában és „A fáklya“ Matolesy Miklósában. Ezekben még rajtakapni az íróat az expresszionista romantika erőmutatványain, izomdagasztó mitizálásain, az alak olyasféle bombasztikus beállításain, a szenvedély hiteles ábrázolása helyett a stílus és kép olyan megöblösítésén és fölgerjesztésén, (ilyen Szabó Dezső előtti „szabódezsőizmusokon“), aminőkre tipikus példaként idézhetjük „A fáklya“ következő néhány mondatát, onnét, ahol Miklós féltékenyen nézi mással táncoló szerelmét:

„Összecsikorította fogait s ilhegye nézett utána, oly vadul, amiben kísült lényének minden nyers, állati tartalma. Annyira nagy és felsugárzó volt ez a kitorése, hogy megérezte a szenvedélyt a pórusaiban, hogy megragadta a fantáziáját s nagynak találta magát, haja meglebbent, amint visszavetette a fejét s érezte, hogy a sörénye lobog s az ajka vértől kicsattan s a vállá ferdén szegül neki, mint Prometheus a boltzatnak: mert mindent magára vesz s magára dönt, de magára! de habozás nélkül és könnyörtelenül: döljön, aminek dölnie kell s pusztuljon, ami csak pusztulni tud. meg tudta volna ragadni a csóvát, bedobni a puskaeros varba... Micsoda robbanás!“

Egyébként, ezt a kurta expresszionista korszakát kivéve, ilyen megnövesztéssel, fölnagyítással, pátosszal nem találkozunk nála.

Ellenkezőleg: mintha szándékosan térne ki az elirodalmiasítás minden kísértése elől; élet és jellem megfigyelt valóságából szinte sosem siklik át az irodalom fiktív valóságába. Emberi látomása volt az emberekről, nem irodalmi, s mindig ragaszkodott ahhoz az emberi valósághoz, amit meglátott; nem ad koturnust alakjainak talpa alá s nem a közös emberit meghaladó arányokban keresi a nagyságot, hanem az emberinek abban a mélységében és hitelességében, amely által a jellegzetesen egyéni általánossá, közös emberivé súlyosodik.

Nem hőskéket teremt, hanem embereket. Nála jóformán sosem következik el az a pillanat, amikor az alak ellenőrizhetetlenül átsiklik a mindennapian, közösen emberiből a hősibe, hála a művészet, az irodalom illúzióteremtő varázsának. Nála a „hősi” pillanatokban is tovább működnek a „hősök” emberi reflexei; az illúzió igényeinél nála mindig erősebbek a karakter törvényei. A fiatal házasság — a „Magyarok” kötet „Isten neki” című novellájában — megtudja, hogy felesége másnak volt a szeretője, másnak a gyerekeit hordja a szíve alatt; fölindulásában világgá szaladna, de előbb „igazán csak úgy állatoktalansággal” fölkapja az anyósa nehéz póstaszákjait s úgy vág neki a falunak; ott a kocsmában holmi sírvavidádó duhajkodás helyett „tisztességesen ül le a lócára”; s végül „emberhalál” helyett még ő babusgatja, kéréletgeti magában a mástól megesett asszonyt. A karakter nem változott a „történet” folyamán; nem a történet formálja a jellemet, hanem a jellemek szabják meg, hogy hogyan történnek a dolgok.

A jellemnek sajátos értéke van Móricz Zsigmond szemében. Érték azzal, hogy van, hogy létezik, hogy megvan a formája, hőfoka, fajsúlya, keménysége, föleszerélhetetlen minősége. Alig ha van író, aki jobban gyönyörködne a karakterben, abban a benső magban, gerincben, ami az egyéniség lényege. Móricznál — az „Árvácská”-ig, „Rózsa Sándor”-ig — hiába keressük az elbeszélésnek, mesélésnek azt az örömet, ami oly jellemző egy Jókaira vagy Mikszáthra. Ő nem a mesében gyönyörködik, hanem a jellemben, mint a természet megtapintható alkotásában, remekre érett gyümölcsében, eredeti példányában. S a jellemben is elsősorban abban gyönyörködik, ami hogy úgy mondjuk a magva, az erkölése, végső lényege, ami köré sarjadt, ami a formáját megadja; nem úgy, mint Mikszáth, akit inkább a jellem különlegessége, furcsasága, rendellenessége, szeszélyessége ragad meg. Móricz nem tud élvezettel mosolyogni a hibbantakon, svihákokon, úri szélhámosokon, ezen a jellegzetes mikszáthi galérián; az ő jellemlátása eredendően morális s a sors, amit a jellem kéréletgetlenül magában hordoz, nála mindig erkölcsi ítélet. Mikszáth gunyorosan, elnéző mosollyal legyint a bűnre. Móricznál a bűnt, akár egyéni, akár társadalmi, szükségszerűen, végzetszerűen kíséri a bűnhődés.

Eötvös óta nem volt magyar író, aki a társadalomábrázolás és társadalomkritika oly nagy és bátor igényével lépett volna föl, mint Móricz Zsigmond, Életművének az a terjedelmében jelentősen nagyobbik része, amely a modern korban, a század végétől máig játszik, valóságos magyar „Comédie Humaine” s nem méltatlan párja a franciának, a balzacinak. Ő maga sokkal jobban idegenkedett mindenféle szisztémától és elmélettől, hogysem tervszerű, a Balzacéhoz hasonló ciklusra gondolt volna. A hatalmas körkép, amit adott, szinte önként, eleve föltett szándék nélkül, egy hallatlanul gazdag és vérbő írói természet valóságábrázoló és valóságteremtő igényéből keletkezett. Ez az igény nem elégszik meg a pusztán leíró, statikus ábrázolással; „oknyomozó”, „genetikus”: keletkezésében és fejlődésében, mozgásában és belső vérkeringésében ragadja meg az ország életét, életformája átalakulásának döntő évtizedeiben.

Nincs az a társadalomtörténeti elemzés, amely a Móriczénál hitelesebb és élőbb képet adhatna a magyar életnek erről a fél évszázadáról. S Balzacon kívül aligha van író, aki ilyen élményi biztossággal és ilyen történelmi érvényességgel tárta volna föl egy nép s egy társadalom szerkezetét, mozgásának irányát és fejlődésének rugóit. A magyar élet csődbe jutott, posványba fulladt; a régi paraszti életforma válságba került, lehetetlenné vált; a kisvárosban „a kész sínek és a megszbott mindennapiság kifomálták a békés polgárt, aki csak mosolyogni tud már mindenben, galvanikus mosollyal, álmos szemű éberséggel, éjjel virrasztó, nappal félébren szunyókáló kis elmemécesel”; az emberek vagy belefutnak a nyomorba, zsírba, renyhességbe, porba, vagy az életösztön fuldokló göresével menekülnek új, más, kedvezőbb kilátások felé. Valami megdöbbenő arányú belső emigrálás, valami elképesztő elhontalanodás jellemzi ezt a világháború előtti magyar világot; az emberek hontalanokká lettek életformájukban és kétségbeesetten törekszenek kifelé belőle, egy fokkal magasabbra a sajátjuknál, az úrrálevés acsarkodó becsvágyával és reményével. Mintha egy jól őrzött vár kincsét kellene megszerezni s a létrákon az ostromlók egymást tiporják. „Végtelenül szomorú, élő halálra ítélt állapot volt ez” — mondja Móricz a századvége, a milléneum, az „úri muri” világaról, mely „oly züllött és keserves volt, hogy abban semmi szép és fölemelő nem volt”, és nem is lehetett belőle más, mint ami lett: „gazdasági válság, világháború, forradalom, a középosztály tehetetlensége, a közállapotok megromlása.”

Az egyetlen menekvés ebben a világban: úrrá lenni; ez a kor vezéreszméje.

„Minden szülő csak arra törekedett, hogy a maga nehéz életsorából kiemelje a gyermekét s élére állítsa valami hivatal révén a tömegnek. S ha ezekből a paraszt-

fiakból vagy kisiparos-gyermekekből később szolgabírák lettek vagy közigazgatási tisztviselők, basák lettek, akik semmit sem gondoltak a nép, a tömeg kívánságaival és szükségleteivel, csak arra gondoltak, hogy magukat kárpótolják az ifjúkor hiányaiért; ha ügyvéd lett, nyúzó fiskális lett, ha férj lett, háziszarnok lett“.

E magyar „Emberi Színháték“ egyes darabjai esztétikai szempontból épp oly különböző értékűek, mint a Balzac-féle franciaíci. Némelyiken nagyon is megérzik a gyors, „együltőhelyben“ való munka; pongyolaságok, figyelmetlenségek, néveserek ugyanúgy akadnak bennük, mint Balzacnál. De a korkép monumentálitása mellett mindez jelentéktelennek tűnik. S e korkép hatalmas arányairól és lenyűgöző gazdagságáról igazi fogalmunk voltaképpen majd csak akkor lesz, ha egyszer valaki vállalkozik rá, hogy részletesen átvizsgálja ebből a szempontból a móríci életművet. Ott van benne a régi úri világ sajátos típusaival; ott a magyar kisváros, pállott légkörének Bovaryné-karikatúrákat termő „nemezisével“; ott a még élő ősi pusztai páztorvilág, a rettenetes társadalmi nyomás alatt vergődő szegényparasztság, a falu a maga sokszorosán tagolt társadalmával; ott vannak az úri rend lecsúszó generációi épp úgy, mint az átförmálódó paraszti élet figurái; s ott van ötven esztendő magyar életének úgyszólván valamennyi társadalmi problémája. S ott van, ott lüktet az a társadalmi harc, amit Mórícznál élesebb szemmel egyetlen író sem figyelt meg: a bomló feudális és kialakuló kapitalista társadalom brutális lét-harca. Az, amit a sajnos töredékben maradt „Jó szerencsét“ hőse, Rassovszky mérnök figyel meg, miután egy szociológiai fölvétel pontosságával regisztrálta egy bányatelepnek, egy kapitalista nagyvállalkozásnak a típusait és társadalmát:

„Ah, hogy szerethetné az ember embertársát, hiszen ravasz társadalmi berendezkedést kell teremtenie, hogy hátrább szorítsa az étel imádott garmadáit elől a többi... Ez az undok harc az életért. Ez a munkás, aki szembemjön, csak azért köszön leemelt sapkával, hogy tudom: te közelebb állsz az ételhez... Az a két finom ruhába öltözött kis úri fiú ott a fehér léckerítésen belül, ahogy az óriási labdát rugják, bezeg nem köszönnek ki. Már azokban a pondrókban benne van a jó falatok bőségének önérzete. A pirosarcú, jól fejlődő kis kigyók. a kecses, apró viperák, akik a legszebb reménnyel nőnek, hogy nagy és büszke kigyók legyenek, mint a szüleik, akik nyálkás, undorító és mérges nedvvel permetezik be maguk körül a világot, valami olyan fürtelemmel, amelytől mindenki fölfordul, csak ők maguk nem, ők maguk mint kerítésen belül élhetnek a megvédett területen, amelyet a szemük nézésével, a kezük mozdulatával, az egész egyéniségükből áradó idegerővel szokatlan oltalmaznak a betolakodók, az alulról bevándorlók ellen, másfelől folyton ostromolják a fölöttük levő várakat, akikkel szemben ők éppoly gyűlölt idegenek, mint nekik a mögöttük csörtetők“.

A régi életformából az uraság felé való emigrálás útja, ahogy a „Légy jó mindhalálig“, „Forr a bor“ és „Bál“ műtatja, az iskolán, ezen az „előkészítő poshasztón“ át vezet, mely az alulról be-
lékerült anyagot „középosztályivá“ párolja: kiöli belőle az öu-

álló akaratot és a szabadság igényét s ráneveli a tápláló emlő, az Állam vak tiszteletére és szolgálatára. Nem utolsó föladata, hogy kilúgozzon a lélekből minden esetleges lenről hozott forradalmi vágyat és népfőlemelő igényt, kimossa még az emlékezetből is a népből származásnak, a néppel való közösségnek az élményét, s egyszer s mindenkorra beléoltsa a gyermekbe, a jövő hivataltokba, tisztviselőbe, „úriemberbe“ azt a gondolatot, amit a „forradalmár“, a „szocialista“ Nyilas Misinek mond nagybátyja, aki maga is szegényparaszti sorból került föl, lett úr, igazgató, középosztályi: „Ne beszélj szegénységről és gazdagságról: ezek nem tartoznak a nemzeti gondolat körébe“. Ugyanígy kivülesik e középosztályi illuzionizmus „nemzeti gondolatának“ körén az a falusi létharc, amely Nyilas Misinek, illetve Móricz Zsigmondnak legszemélyesebb és legkeserűbb gyerekkori élménye, s melyről a fölkerült és közösséget már nem a néppel, ahonnan jött, hanem ahová elért: a középosztályal, úri renddel tartó Isaák Géza tudni sem akar. „Ne bántsuk a falut — mondja. — Az az egyetlen hely, ahol áldott béke és boldogság van“. „Igen, a népszínművekben“ — dűnnyögi vissza Misi, aki a saját bőrén tapasztalta meg ezt az „áldott békességet“, az ádáz falusi kaszt-harcot, melyet csak az különböztet meg a hivatal és az ipar világában dúlótól, hogy brutálisabb, mert leplezetlenebb. A falusi rokonok ellenezték a Misi — vagyis Móricz Zsigmond — kitaníttatását.

„Attól rettegett az a had, hogy a Nyilas-lúk kitanulnak s a szegények, ha kizárják az iskolákat, egy fokkal magasabbra kerülnek, mint ahol ők vannak. A kaszt-beli irigység tört ki rajtuk. A pária kitaníttatja a fiát, s akkor mi lesz az ő nagy büszkeségükből, ha az ő gyerekük kénytelen lesz megsüvegelni a mai páriának a fiát?“

Misi—Móricz ennek a szegénységnek a szolgálatába áll. „Mig egy csepp vére lesz, mindig azt fogja hirdetni és azt fogja szolgálni, hogy a szegények is emberek. Éppen annyi joguk van az életre, mint a gazdagoknak“. Az ő szemében az írás, az irodalom szociális tett. „Az író a mesemondó — mondja Isaák Géza, egész társadalmi osztályának mentalitását tolmácsolva. — Ahogy a fonóban vannak öregemberek, akik a legszebb meséket tudják és munka közben avval elszórakoztatják a hallgatókat, épp úgy van az irodalomban. Az író csak meséljen szépeket és mulatságosakat, de egyéb nem tartozik rá“. Misinek, azaz Móriczknak viszont az a meggyőződése, hogy „az író az egész emberiség munkása“; nem szórakoztatója, hanem lelkiismerete nemzetének.

Ha végignézzünk pályáján: ez a lelkiismeret egyre komorabb s vádlóbb, ítélete egyre keményebb. Fejlődését ő maga világítja meg. Eleinte — akárcsak Bethlen az „Erdély“-ben — „a magyarságot úgy tekintette, hogy vérségi kötelékekkel van összekötve annak minden rétegével s azért fáj neki a nép elnyomása az urak

által, mert az volt az érzése, hogy egyik testvére nyomja el a másikat“. Még valami szánó s gyönyörködő szeretet is volt benne a hanyatló úri rend életstílusa iránt, aminek legszebb megtestesülése talán a kaszinóban mulatozó, sebeit röpke kis nóták dúdolgatásával balzsamozó Szakhmáry Zoltán az „Úri muri“-ban. Aztán fokozatosan kiábrándult az „úri rokonokból“, úri rendből „s inkább vállalja a paraszt ősóket, mint az urakat“. Kritikája megéledik, szatírába csap, mint a „Rokonok“-ban; s magányosságára a föloldódást már csak a népben, a néppel való teljes közösségben; a paraszt és proletár világ melegében találja meg: „A boldog ember“, „Árvácska“, „Csibe“, „Rózsa Sándor“ világában.

3.

„Én nem vagyok tovább, mint az apám, aki paraszt volt, nincsenek csak ösztöneim és indulataim“ -- mondja Dús Péter a Hofratnak a „Míg új a szerelem“-ben. Móricz jellegzetes nősei, akikben többé vagy kevésbé magamagát testesíti és saját életproblémáit jeleníti meg, jobbára mind ilyen ösztönemberek. „Tele voltam életvággyal, hatalmas volt a potenciám, testi és szellemi“ -- vallja a szobrász. Elemi erejű, szinte ősállati, gázolniképes, rettenetes sekszualis feszültség fűti alakjait, „ordítaniuk kell, nyeríteni a bujaságtól“, mint Turi Daninak, vagy az ő fejedelmi másának-rokonának, Báthory Gábornak. Ez a nyers, roppant, zsúfolt, csupa-anyag ösztönösség olthatatlan sóvárgással keresi a saját ellentétét: a szellemit, lelkeset, finomat, fegyelmezettet, azt, amit magánál magasabbnak, nemesebbnek érez. Akár a „Magyarok“ kötet egyik remekének, a „Virrad“ címűnek a betyárja, akinek szemébe könnyet fakaszt a lány „madonna-bánata“:

„Ennek a könnynek tükörvízén át kémlelte a sötétben, amelyben itt volt tőle egy karhosszra az a lélek, az a szív, amely az első nemes érzést gyújtotta föl benne. Ott pihogott a formás, gömbölyű karú leány, aki nem a vérét tüzelte, ingerelte, hanem tudja Isten mit. A lelkét. Amiről azt sem tudta eddig, van-e, nincs-e. Ej, be kívánatos volna ezzel indulni egy egész életre“.

Vad hímnek és hozzá képest hideg s talán éppen ezért a spiritualitás valaminő ellenállhatatlan varázsával ható nőnek ez a viszonyát a „Míg új a szerelem“ önvallomása mint faun és nimfa kapcsolatát fogalmazza meg. Dús Péter tekintete rátapad nászutas párjára a vasutás fülkében: „A faun áhítata és vágya volt ez, aki nimfát fogott s most maga is szeretne istenné válni; utálta most a tömzsi és vaskos munkásságot, amin eddig átment“. A hűvösség, zárkózottság, légiesség az ösztönember felé valami szellemi sugárzik; olyan valami, amin át, ha birtokába jut, úgy sejti, „vaskossága“ föloldódhatik, átszellemülhet, ez a nyers anyagi át-emelkedhet egy tisztultabb, szferikus világba, megszabadulhat a tulajdon lényé terhétől, ez az ösztön befogadhatja a lelket. A szobrász számára a második feleség nyulánk alakja szimbólum: „az

elkelőiséget, a testi-lelki kiválasztottságot jelenti“, „a végtelenséghez kapcsolja“, „a nyers és tapadó földöt a magasba sugározza“. Dús Péter problémája — mint egy rajongástól félbeszakadt mondatban vallja — a Faun és a Nimfa: „Érzi a tömpe faun éhes, falánk, kapzsi tagjait, ahogy a nimfa felszálló, végtelenül édes és élénk és a tavaszi erjedésbe oszló...“ A Móricz nagy férfi-hímjei mellett mindig ott van a nagyon más, szigorú, aszkétikus vonású, az ő irgalmatlan és éhes egészségükhöz mérten „beteg“, tomboló nemiségükhöz képest „frigid“ nő: Túri Dani mellett Erzsi, Báthory Gáborral szemben Palotsay Anna, Bethlen mellett Károlyi Zsuzsánna, Matolesy Miklós mellett a tanítókisasszony, Szakhmáry Zoltán mellett a felesége, Dús Péter mellett Margit, vagyis e sajátos, tragikus férj-feleség viszony ősképe: Móricz Zsigmond mellett első felesége, Jolán. Eltérhetetlen kapcsolat, olt-hatatlan tűz. Az a nő, aki a pusztá szekszuális kielégülést adja, aki pusztán az ösztönökre felel, a Móricz-regények „szajhája“, a tragikus, tűzvészes-halálos házasságok e bolygója: a „Sárarany“ Borája, „A fáklya“ kisvárosi kaszíránnya, „A nagy fejedelem“ Báthory Annája, a „Tündérkert“ boszorkány Inreffynéje, az „Uri muri“ Rozikája: ez a nő nem házasságra való; ez az, akihez a földühödött hím elrohan, hogy aztán utálkozva otthagyja; ez az, aki odaveti magát s akin átgázolnak s akitől mindig és mindig visszatérnek az egyetlenhez, a tisztához, a moeskosságától öklendező faun a „szenthez“, a szenvedőhöz, kínzóhoz és elhagyhatatlanhoz, penitenciára és mártírságra születetthez. Ahhoz, akit Móricz önkéntelenül valahogyan katolikusnak érez, még akkor is, ha nem az, éppen a „hidegsége“, a másfajtasága, az érzékek fölötti uralkodása miatt; s akivel a férfiben nem is annyira a protestáns áll szemben, hanem a protestáns alatt az ősi, keresztesetlen, ösztön-életű, fékezetlen pogány. Margit-Jolánról mondja Dús Péter-Móricz a „Míg új a szerelem“-ben:

„Szegény Margit valami gyermekkori fogalomzavarban szenvedett s hosszú együtt-élésük alatt mindig embertelen harcot kellett érte és vele folytatni. Pedig ő is tele volt szenvedéllyel, de valami értelmetlen hiúságot helyezett abba, hogy legyőzi és megveti az érzékeket“...

Palotsay Annának „nem lett volna szabad asszonnyá lennie, se protestánssá — mondja Báthory. — Neki apácának kellett volna beöltöznie: s világtól, emberektől elvonulva pergetni az olvasót“. A „Sárarany“ Erzsije vallására is katolikus, keresztthozó és vezeklő és tönkretételhetlen, akinek erejével szemben szét-foszlik a Túri Dani „ősi emberi nagy ereje“:

„Az ő ereje semmi ahhoz az erőhöz, amely titokzatosan belenyúl annak belsejébe. Tudta, hogyha ő most engedne hirtelen gyűlöletének s széttiporná az imádkozó asszonyt, annak minden tagja külön az ég felé emelkednék s a testi bántás a lelkét már nem érintené“.

Móricz szemében a szekszuális együttélés egyetlen formája a házasság: „enélkül az ő lelkipberendezése mellett lehetetlen; ő nem tud máskép; az ő szülei őt úgy nevelték, hogy nem megy más módon“. Fölbonthatatlan házasság, melyben a válás elképzelhetetlen; csak a halál vethet neki véget. Ugyanakkor fölbonthatatlan pokol. Valahogyan be van zárva; nincs ablaka, nincs nyílása fölfelé. A férfi, az ösztönlény éppen vaskos ösztönössége miatt kibebbrendűnek, alacsonyabbrendűnek érzi magát a nő előtt, „méltatlannak“ érzi magát hozzá, nehézkesnek, otrombának hozzá képest; s ráadásul fokozza ezt az alacsonyabbrendűségi érzést a móriczi házasságokban a társadalmi különbség „előkelő“ nő és „paraszt“ férfi közt. Erzsi gazdalány, Dani napszámosfi; Károlyi Zsuzsánna nagy nemesi családból, Bethlen éppen most bejött középszerűből való. A faun túlzott imádással kér bocsátatot faun-voltáért a nimfától; a pór megalázza magát az „úri“ nő előtt. A férfi szinte fölolvad, ellágyul a boldogságban, hogy ez a meg nem érdemelt kincs az övé; „rab, rabszolga, imádó lealázott“ lesz, miut „A galamb papné“ már-már karikatúraszerű Énokja.

Ugyanakkor él benne az ösztönlény robusztussága, korlátokat törő indulata, az erő öntudata és gögje; a vágy, hogy a belső sebekért és puhaságotért kint a világban kárpótolja magát, ott élje és tombolja ki erejét, hódító kedvét; ott megmutassa magát s oda meneküljön el, oda rohanjon ki: poklából kitérve poklot borítson az egész világra, mint a szegény szultánáját halni hagyó világhódító Karak szultán. Mert ebben a kisebbségérzessel sebzett móriczi férfiban egy hódító, egy zsarnok lakik: acsarkodó, visszamaró „rab oroszlán“. Ő, a „lealázott“, teljes lealázottságot, önmagáról való föltétlen és egyoldalú lemondást kívánna a nőtől. Ösztönös, naiv, szörnyeteg önzés van benne. Így lesz a házasság két természet, két akarat csatátére s a harcba mindkét fél mindent elveszít. Túri Dani,

„mikor először észrevette, hogy az asszony rá akarja kényszeríteni az akaratát ő reá, olyan hihetetlennek tűnt fel neki, amire nem számított soha. Mikor tisztán belátta, hogy az asszony és ő két külön akaratú, önálló lény, amely csak akkor tud megélni, ha kölcsönösen, szinte alkudozva egyezik meg valamiben, oly utálatosnak és kitérhetetlennek érezte az egész világot, hogy szeretett volna szétrobbanni, világgá szaladni belőle“.

Ahelyett, hogy a két fél közösen építene és szolgálna valaminő magasabb, a kettejük „összegénél“ több és teljesebb, és föltűnik álló valóságot, azt, ami a házasság, a család, a házasság szeretetközössége: egymáshoz láncolva is egymás ellen élnek, bezárkózva külön-külön és ellentétes töltésű önzésükbe, s a két pólus, a két önzés közt csak villámok lehetségesek, kiegyenlítődség soha. Pokoli, gyilkos, önző szeretet. Gyűlölet csikorog az alján. Miklós és Margit összezördül „A fákljá“-ban; a férfi kirohan a kertbe, aztán egy óra múlva

„bizony visszament s koldult, irgalmat és könyörületet esdelt a pillantásával s mennyi ideig kellett némán és alázatosan rimázkodnia, míg némi enyhülést tudott észrevenni a finom és acélkemény arcocskán... Ezek a mély és szenvedelmes viarok egyre jobban kimerítették az idegeit s minél tovább kellett feszítenie a megbánás, lealacsonyodás, porban fetregés játékát az istennő lábai előtt, annál erősebb és vadabb gyűlölködés nőtt valahol a lelke fenekén, sötétén és irgalmatlanul, ugyanazzal a szeretett lényvel szemben“.

Fegyverszünetek lehetnek, érzéki találkozások pillanataiban; föloldódás nincs. A szeretet itt magában ég, füsttel-korommal; mar, nem melegít. Megváltatlan világ; még nem érkezett el hozzá a megváltás. „A fáklya“ filozófiája, vagy teológiája, Matolesynak ez a furcsa, félig nietscheánus, félig valamiő németes bibliai racionalizmus emlőjéből szítt gondolatmenete ebbe a végeredménybe torkollik: „A halál az egyetlen élet! Boldog az ember, aki meghal“. S hogy rohannak a móríezi hősök a halálba, pusztulásba; hogy torkollanak regényei ámokfutásokba, orgiákba, tűzvészekbe: Túri Dauí, Báthory, Matolesy, Szakhmáry; „A fáklya“-ban Ökörtítő ég, az „Úri muri“-ban a major; a „Forr a bor“ és a „Bál“ vége orgia, undor, hányinger; s a nagy tüzek visszfényeként az „Árvácska“ végén leég a gépész háza s a „Rózsa Sándor a lovát ugratja“ végén Szeged. S a „vérmámoros“ Bethlen nagy mulatása Lippa romjain „A nagy fejedelem“ záró jelenetében... A pusztulás, halálbaomlás, megsemmisülés, szétrobbanás miféle látomása lap panghatott, a halál milyen szorongása sunyíthatott ennek a látzólag oly „jovialis“ léleknek a mélyén? Talán ami Báthory Gáborban: „a nagyon élő emberek halálérzése“.

De ebből a nyomott, fojtott, pogány, halálos, megváltatlan világból mégis indult út kifelé, a föloldódás, szeretet, megnyugvás felé. Móríez talán semmire nem vágyott úgy, mint a szeretetre. Arra, hogy föloldódjék a szeretetben.

„En akarnék adni magamból: de amit én adok, az nem kell az embereknek — kiált föl Matolesy — sugárzani tudnék felettük és kiárasztani magamból az istenséget, hogy nekik, hogy értük tűzcsóvává legyek: de az emberek annyira szűk, annyira parányi látóhatárban élnek, hogy elvesznek a sötétségben“

A szeretet útja azonban nem ez az őskajános önpazarlás, nem ez az istenségsugárzás, tűzcsóva-lobogás. Ha az emberek valóban parányi látóhatárban, valóban sötétségben élnek: a szeretet leszáll hozzájuk s velük lakik a sötétségükben. Nem fáklya fölöttük, kevélyen; hanem melegítő, alázatos, világító láng, közöttük. Ad nekik, de tud kapni is; nem vezér fölöttük, hanem testvér velük.

Amennyire ismerjük s amennyire ő maga elmoudja az életét, Móríez Zsigmond belül, lélekben egyre magányosabb lett: Tele a nyugodt, kedélyes külső alatt a nehéz gyerekkorból hozott sbekekkel és érzékenységekkel. Ahogy élete végén valóságos országjártást rendez és szervez és fölfedez és kísérletezik és támogat: az

mintha mind egy közösséget kereső, szeretetre szomjazó magános ember szemérmes és kapkodó kéznyújtása volna. Őt, a lentről jöttet, nemcsak az írói és szociológiai érdeklődése tereli s nemcsak az ősi emlékei vonzzák lefelé; benső, lelki szükséglet kényszeríti: testvérkeresés, rokonkeresés. A boldogtalan boldogságkereső így találja meg a „boldog embert“, az életében elárvult öregedő árva „Árvácskát“ és Csibét.

Ha az író, aki valóban megújult a népből: Móricz Zsigmond megújult, ujjászületett. És ez a megkeresztelt nagy pogány mintha most, a népben, a népen át, életében először, találkozott volna a kereszténységgel. Avval a féligmeddig tudattalannal, ösztönösen evangéliumival, amely a proletár tömegekben él s amely annyira más, mint amit Móricz addig látott és gúnyolt odavetett megjegyzéseiben (mert lényegéig nézni sosem volt kedve vagy érkezése): az üres hagyomány, az önzés, az aulikusság s a vallásnak mint holmi rendfőntartó vagy életbiztosító intézménynek a fölfogása. Egyáltalán idegenkedett mindenféle vallásosságtól és vallásos hit-től s ezen a téren többnyire beírte közhejyekkel és meglehetősen vulgáris szólamokkal; s most találkozott, anélkül hogy tudná, mi az, a megváltottság nyomaival a világban. Azzal a szeretettel, amely szegénységében is boldog, mert „alkalma van ebben az életben jót tenni“. S ettől valahogyan mintha megmelegedett volna a szíve, a hangja, a világa; földerült és egészen megjelent a reménység. Az a legreálisabb reménység, amely a szegények és igazak szívéből sugárzik. S amely még az „Árvácska“ nagy, dickensi szomorúságában is ott bujkál, az Árvácska nagy, megható, készséges szeretet-szomjazásában, hogy ez a szeretet szinte mint a bojtároján ver gyökeret és tenyészik ebben az önző és rideg és komisz világban; amely ott van, ott ragyog a Jóó György tisztességes és egyszerűen hősi életében (s a remekműben, „A boldog ember“ben): ott él a „Csibe“ jóságában és humorában, vadóc tisztaságában és bátorságában; s ott lüktet a „Rózsa Sándor“ fölszabadult, tiszta mesélő hangjában, elővarázsolt multjának páratlan, élő teljességében és kemény, szószóló igazságában. S ő mintha elindult volna a megtalált boldog úton.

Ekkor tett pontot életére a halál, tíz esztendővel ezelőtt.

CAMPAGNAI LÁTOMÁS

Írta Ijjas Antal

I.

(Goethe Janos Farkas államminiszter levele Steinné asszonyhoz, Weimarba, Rómából, 1787. augusztusában.)

... Száz rézmetszőkés kellene ide, nem egyetlen szál toll, leírnom Önnek, Kedves, ezt a Rómát, a nyárhő arany lávájába mártva: a zsalu-ablak fatáblái behajtva a forróság ellen, mögöttük künn a napfény fehér izzása villog a Piazza Spagna vakító, porral telt széles fénykútjában — de az ember itthon mégis szinte fázik délelőtt ennek a márványpadlós tarka szobának hűsén. Most is itthon töltöm a teljes délelőttöt, míg künn fel nem hangzik az Angyalvár ágyújának delet jelző dörgése, s akkor széthajtom a zsalukat, hogy gyönyörködjem benne, mint változik át a tér a piacról felröppenő galambok szárnyverdesésének viharává. A sebző édességgel és gyorsasággal ömlő római napokban ez a déli dörgés három hónap múlva már majd esztendőnyi itáliai emlékről beszél, és — most térek rá arra, amit megírni akarok — köztük egy campagnai kirándulásról, amire képzelve, magukkal tudtak vinni itteni barátaim.

A dolog számomra nagyon tanulságosan indult: olyan fészeken, hogy rá kellett jönnöm, nem bánhatok többé olyan mereven ezekkel a derék emberekkel, akik valóságilag tükön ülnek, hogy segítsenek nekem megtartani ezt az itteni félig már hóbortos fél-inkognitómát. Már a kirándulásra való meghívásom is egészen humorosan ható megfélemledettségükkel és kölesönös félreértésekkel történt. Nos, a tegnapelőtti előtti napon küldönccezel küldött levélben azt az üzenetet kaptam Angelica Kaufmanntól, akinél egyébként is aznap este jöttünk volna össze, keressen föl, mielőtt a társaság többi tagjai odaérnének. „Aggódva bár, hogy még tán barátságát is elveszítem — írta Angelica — de meg kell vallanom, amit nem halaszthatok tovább; ezért kérem Önt, hogy előbb jöjjön. Előre kérem, ne haragudjék meg rám miatta...”

Igennel válaszoltam, előre is bosszankodva amiatt, hogy el kell mennem, utólag meg azért, mert igent mondtam; Angelicáról, erről a szép és kedves teremtsérről már többször írtam, talán arról is, hogy ugyanúgy kissé alacsony, mint Valaki odahaza Weimarban s különösen ha oldalt fordítja kissé az arcát, hasonlít Kegyedhez, néha egész megtévesztően és elvarázsolóan. Egy idő óta azt is tudom, hogy ugyanúgy bámul és szeret, mint az, akihez hasonlít. Idősebb Önnél néhány évvel, de vonzása mindazokra, akik körülveszik, egészen töretlen, sőt édessége még varázslóbb

ettől az érettségtől, amit már kora öntött arcúak és valóban szép festőnő-kezeinek pompájába. Minderről azonban idáig nem volt szó közte és köztem — s levelének hangja most veszedelmes vallomást ígért, noha már többször is, amikor vele maradtam festő-termében s előttem állott forró zavarban: csak a kezemet kellett volna kinyujtanom, hogy tétovává vált esetjét kivegyem ujjai közül s éljek a hatalommal, amely adatott minden férfiaknak ama asszonyok fölött, akik szeretik őket. Én azonban nem tettem ezt és nem szándékoztam tenni, éppen azért, mert anyyira hasonlít Magához! Kegyed ugyan, megértésének és elnézésének azzal a fönséges kegyével, amelyet már többször gyakorolt irántam, megértén ezt a hütlenségbe öltöztetett hűséget vagy hűségbe öltöztetett hütlenséget, mint amikor megértett mindig akkor is, amikor azok, akikről szó volt, még csak nem is hasonlítottak Önhöz. De eddigelé úgy határoztam, hogy nem engedem magamra hatni Angelica varázsának holddudvarát másképp, mint ahogyan magamnak megfelelő és hasznos — hogy a varázs jólessék, öntudatot adjon és alkotásokra ösztönözzön. Magamban ezt próbáltam előre is mondatokba önteni s gyöngéd és pontos szavakkal magyarázni meg neki, ami magyarázni való, — ha ugyan egy szerelmes asszony képes ilyent megérteni és beleugodni abba, hogy egy férfi pusztán alkotásai nimfájának kívánja őt tekinteni!

Nohát, ily épületes szándékokkal felfegyverkezetten haladtam át az embergyilkos nyárdélután üres napfényén és árnyékain; az ég ilyenkor forrón csillogó ólomtenger a római utcák fölött, a körvonalak, amelyek idáig élesek voltak, belevesznek a föld és a lég szürkén vakító sugárzásába. Felmegyek a palota roppant lépcsőin, megrántom a csengő húzóját, kései és vonatott eszszóság, Maturina, az öreg szakácsnő nyit ajtót és némán, miközben tulajdonképpen még tovább alszik, vezet ezúttal nem a műterembe, hanem a kisebb szalonba. A külső ádá az hűsöggel szemben itt meglepő hűvösség, a fatáblák behajtva, a padló a félhomályban, sötét színek különböző árnyalatainak ható tarka márvány, a mennyezet festett virágfüzéreit pufók csecesemőangyalok szorongotják markukban s lebegtetik a látogató fölött, az egész bútorzat nem más, mint a falak mellé tett néhány selyembevonatú szék s aranykeretekbe foglalt homályos tükrök; köztük van egy, amelynek kristály tavában összegyűlt a künti fény és felcsillog. — A Signora mindjárt jön — közli Maturina, aki abban a pillanatban látszott csak felébredni; de persze Angelica nem jön mindjárt és most én vagyok az, aki egyedül maradván elbóbiskol.

— Nem is gondoltam — mondja egyszerre Angelica hangja, hogy olyan korán jön, és nem tudom, tud-e eléggé megértő és megbocsájtó lenni amiatt, amit meg kell Önnek vallanom... —

A hangja mély és elfogódott, ott áll előttem a sápadtzöld-selyem kárpitú falnak támaszkodva és azt a ruhát viseli, amit akkor, amikor először hívott meg, olyan hűvös zöldtet, ami Magának is olyan jól szokott illeni, csak őt még különösebbé teszi, mert a pompázó blúzrészből merev arany csipke nyúlik föl és fogja körül a nyakat, félig bezárva még arca alsó részét és kissé az állát is, — olyan, mint a királyi udvarok spanyol dámái az itteni meg-nápolyi régi képeken s valóban nyugtalan és sápadt. Én méltó-sággal biztosítom megértésemről, amellyel szemben, kellő esetre, kérem az ő megértését is, amit ő izgatottan megígér — s így megy a társalgás egy darabig valahogy olyanmódon, mint akik egymás körül keringenek valami sötétben. Egyszerre csak meg-villan benne valami megvilágosodás, szinte mint a falitükröbe gyűlt fény, és megért. — Lehet, hogy *most* nem azt akarom mondani, amit várt — szól egyszerre dévajul — de én nem tehetek arról, amit gondol; nos, *most* csak arról van szó... — és megmagyarázza: itteni német barátaim, egy kis összeesküvést szöttek, hogy megmutassák nekem a Campagnát, már meg is állapodtak egy kirándulásban, sőt el is rendeztek mindent, csak éppen nekem nem mertek szólni, s ő sem, akit megbíztak azzal, hogy meghívjon, de mostmár nem lehet tovább halogatni, mert a kirándulás holnap lesz, és a mieink *most* este éppen azért jön-nek, hogy a végső apróságokat megbeszéljék együtt... ne ha-ragudjak, de bizonyára nagyon elszomorodnának, ha nem men-nék... és bocsássak meg, hogy csak az utolsó pillanatban mert szólni...

A helyzet olyan meglepő és hűmörös volt, hogy nem volt mást tennem, mint akarva-akaratlanul igent mondva önkénte-lenül felkacagnom s a mennyezeti freskók meztelen, kövér bam-binói huncutul kacagnak vissza a hiúságomat ért felsülésre. Kérem, hogy Kegyed is úgy mosolyogjon rajtam, ahogyan én akkor magamon, — egyrészt azon, hogy egy csomó kedves fel-nőtt ember így féljen az Ön Johann Wolfgangjának feszességé-től, másrészt hogy ez a feszességgel párosult hiúság milyen pácba került itt. Angelica azonban hálálkodik és tapintatosan másra tereli a szót; ah, hogy írigylem ezeket a római németeket, akik németekből itt valóban déliekké tudtak olvadni, s ime meg-kísérletem *most* én is, hogy kövessem őket: ezen a napon voltam itteni barátainhoz, akik *most* kezdtek szállingózni, először — amint gondolom — barátságos, mégpedig (amint szintén gondolom) elbűvölően, úgyhogy mind meg voltak lepve. Ime ti kedves Enyéim otthon, bizony esodáljátok meg, mi lett a ti nehézkes weimari Goethétekből, bizony fecseg, nyájaskodik, boldogít, egy csomó embert ezen az estén. Dehát mi mást lehetett volna ten-nem? Ők pedig csak úgy sugároztak, különösen a derék Tisch-bein, akiről kiderült, hogy ő volt az értelmi szerző, mégpedig

azért, mert a képhez, amit lefestésemre tervez s amihez már csinált is vázlatokat, a Campagna kell háttérül; ott, tulajdon ott akarja körémfesteni a tájat! A derék ember olyan büszkén forgolódott egész este körülöttem, mint valami bárány egy oroszán körül, aki barátságot kötött vele... Nos, így történt, hogy másnap elhurcoltatni engedtem magamat a Campagnába — aztán pedig, még meglátja majd, milyen csodálatos kalandba utána!

Olyan kedvesek voltak, hogy a társaságnak kibérelt három gyorskocsi — vettura — az én lakásom előtt állt meg a Spagnan. Jót aludtam s elmúlt a bosszúságom is, így hát eloszlott az, amit előző este közvetlenséggel és nyájaskodással kellett elosztatnom — úgyhogy bizony megint csak a ti ismerős Goethétek mászott föl a vetturára, fehér kiránduló köpenyével és teljes méltóságával a korareggelben. Tudnotok kell, hogy itt Rómában, nyáron, nem lehet olyan korán kelni, hogy meg tudók előzni a napot; nincs reggel és nincs hajnal sem, a nap egyszerre csak egyszerűen fönn van, mégpedig valóban „fönn”: minden előzmény nélkül magasan áll a házak fölött s ég és föld csak úgy tündökölnek a hőségétől.

Hosszú városi utcákon, majd Róma külvárosain át, emberektől és gyerekektől csak úgy nyüzsgő bérházak között, száradó féléhenneműk tengere után, váratlanul, akár az égre a nap, ugyanúgy minden átmenet nélkül kerül eléink a Campagna, — előlép egy gyönyörű külsejű ódon templom és egy magas, hajdan piszkosrózsaszínre festett emeletes kocsinaház között; eleddig város volt, most pedig ameddig csak a szem ellát, a Semmi, azaz a Campagna!

Vöröslő, kiszült föld és ahhoz olvadó színű, ritkas, vékony és magas fű, s a határtalan, vörhenyes síkság fölött kegyetlenül kék, szinte fekete mennybolt, olyan félelmetes magasságban és messzeségben, ami szinte már valószínűtlennek látszik; az út egyenesen előre metsző szürke szalagja mellett szemünk sárga szeméket vesz ki a közeli vakító ragyogásból és száraz gőzből, — a kocsi végigiramodik a régi római köveken (tulajdon ama kövek, amiket még azok fektettek le, — s hogyan is építettek volna azóta bármi polgárilag hasznosat?) s ekkor a kemény, összepörkölődött föld mintha csak hajjigálni kezdené itt-ott hantjait: vadnyulak száguldanak cikázva el-beljebb az úttól, bele a síkba, rozsdavörös vadmadarak esapnak a magasba; a mögöttünk még egészen közelben fehérülő Rómától úgyszólván csak néhány lépésre a táj visszaváltozott ugyanolyan vad természetté, amilyen egy őserdő vagy sivatag közepe. Pedig — mondta Tischbein, aki kitűnően ismeri ezeket a római régiségeket is — azt mondják, hogy a Campagna valamikor zöldségeskertek és szőlők meg gyümölcsösök valóságos paradicsoma volt s dús, hűvös lombok,

vízárkok, tanyák értek egészen az albán hegyek lábáig, s csak a rómaiak után következtek sötét korban pusztult meg így. A társaim nem váltak annyira déliekké és pápistákká, hogy ne maradt volna meg bennük honunknak és hitünknek az a vonása, amely, lévén a föld az emberi élet egyedül közvetlenül megtapasztalt területe, itt akar élni, alakítani és használni. Nincs közülünk való utas, aki meg ne döbbenne a látványától ennek a sivatagi tengerpusztaságnak, amelynek közepén a pápás Egyház székvárosává lett hajdani Róma trónol ezeryi temploma, szentjei, ereklyéi, egyházi emlékei meg romjai között és közönnyel néz el olyan közönséges dolgok fölött, mint amilyenek a tök, uborka, paradicsom, zöldség és gyümölcs a Rómában üszszesufolva élő milliós embertenger számára, amely éppen tízszer több, mint a mi Weimari államunk egész területének egész lakossága! Mint művészt megragadott a vad és kiellen táj látványa, mint államférfi mindig újra elszörnyedek, amikor csak látom.

Egyetlen-egy van, amivel Rómájuk számára mégiscsak törődni látszottak a pápák, s ez víz. A római régiségek közül megőrizték vagy kijavították a magas kőlabakra emelt vízvezetékeket; egyikhez érve vetturáink le is fordultak a kőútról, rá egy széles útesapásra, hosszú zötyögtetés után elértünk, más utca csapások találkozásánál is, útunk egyik céljához, a kocsamához, amelynek közelében azok a romok vannak, ahol Tischbein le akart engem festeni. Egy csomó ecetfával körülhútt, nagy udvar, az első pillantásra alacsonynak tetsző épületekkel, de azután kiderül, milyen szép: földszintjének helyiségei már a földbesüppedtek, s néhány lépcsőn kellett már lefelé menni, de karsú ablakú elegáns emelete s aranyszínűre égett falai, hajdani, de most régi gazdáitól eladott vagy bérbe kидott főúri nyaralot sejtettek, az udvaron kapirgáló piszkos tyúkok tojásaiból s a félvad pásztoroknak meg campagnai parasztoinak kímért borból, meg kőkemény, bűdös kecskehúsból, a padmalyról lógó füstölő sonkákból; valamelyik koldússzegény, gögös római hereegi ház romladozó palotájába csurognak innét a bér garasai. Az emeleten a kocsmáros-család lakott, itt lenn egy hihetetlenül piszkos, csúnya és rengyes asszony mérte nagy mázas eszerépkancsóban a bört a deszkaasztalok mellett ülő betérteknek. Ezek a római pásztorok, meg gazdák meg fuvarosok itt mind olyan széles kalapokat viselnek és olyan vad szakállakat s nálunk jelmeznek ható tarka ruhákat, hogy inkább illelenek valami színpadi banditabarlangba, például Schillerünk Haramiájának előadásán. S köztük, vagyis rajtuk túl, ime megpillantok asztalfunktól, ahova letlepedtünk, egy páratlanul bájos gyermeklánykát. Tudnia kell, hogy az olasz nők között egészen ritka a szép, de aki az, abban mintha egymagában volna összegyűjtve mindaz, ami a többieknek nem adatott meg. Kékesen fekete fényű haj, akár a hoi-

lótoll, éles egyenes vonallal kettéválasztva fölül, két dús ágba fonva, a fonatok előrevetve hullnak le vállai előtt s ajkán félénk mosoly. Végre körötte kezdhet forogni a történet!

II.

Nos, meg kell vallanom, hátrádóltem, hogy jobban láthassan, s ekkor ért a meglepődés, — asszony volt. Az volt, sőt anya; tarka ruháiban, amint hátrádólve ült ott, éppen gyermekét vette el kebléről, satnya kis csecsemőt. Ómaga is félig gyermeknek tetszett még, nem volt benne semmi asszonyos és felnőtt vonás, mintha csak nővére lett volna saját gyermekének — sötéten bársonyos bőrű leányka, arcpírjának hamvában valami fekete árnyalat, talán nem is a naptól, hanem valamiféle szaracén vérnek cseppjeitől, amely anint mondják, ezeknek a campagna-környéki parasztnak ereiben kering. De ajka még neki magának is: csak cseppnyi rózsabimbó, fülében válláig érő nagy, cifra, olcsó, ezüst- meg vasékszerek, ruháinak vad vöröse és kékje szinte lángol a szobában.

Angelica azonnal észrevette, hogy nézem, s abban a pillanatban — ez már olyan asszonyi természet — féltékeny lett, de éppen azért, hogy ez ne lássék, nagyon barátságosan és élénken, s ő maga terelte az ifjú nőre mindnyájunk figyelmét.

— Valóban szép kis teremtés — mondotta — festőnek való tárgy — s rámnézett, mint aki helyettem mondja ki gondolataimat. — Nem fogja lefesteni?

— Csak vízfestékhez értek — mondottam, s annak színei sápadtak ehhez a lángoláshoz... Azt hiszem, Tischbein mesterünk jobban tenné, ha őt festené meg, nem engem.

— Nem is engedné meg! — szolt a tapasztalt Tischbein. — Fiatall asszony, s nem lehet együtt idegen férfival.

— Nekem talán megengedné — vélte Angelica, de Tischbein csak ingatta a fejét olyan olasz módon, hogy nem. Neki is lett igaza, csak egészen sajátos okból. Angelica fölállt, odamegy a szép kicsikéhez, aki habozás nélkül, gyermeki természetességgel fogadja el a neki nyújtott néhány kisebb ezüstpénzt, mire Angelica azzal a campagnai kiejtéssel, amely valóban egész külön nyelvnek hatott, megkérdezte, lefesthetné-e. Az azonnal védően takarta el csecsemőjét s szavait a többieknek le kellett fordítaniok számomra. Azt mondta, hogy a gyermek úgyis beteg, s a festés megrontaná. A többiek elmagyarázták nekem, hogy ez, babonából fakad: a festés az ő felfogásuk szerint valamiféle varázsművelet, amely leköti a lefestettet a vászonhoz s a festő vagy kép tulajdonosa birtokába adja; egyébként már látott festést — ezt a vidéket sűrűn látogatják művészek — aztán látva, hogy én vagyok az érdeklődő, a leány reám mosolygott édesen tiszta és szép aj-

kaival és azt mondta, hogy a szép és nagy idegen signor — ez én lettem volna — bizonyára nagyúr és igen jó ember.

— Mi a neved? — kérdeztük meg mi. Ugyanúgy éreztük magunkat, mint általában az olaszok között majdnem mindig: mintha ők mind gyermekek lennének, mi pedig, megmagyarázhatatlan okokból, mi vagyunk hozzájuk képest a felnőttek. — Monna Giuliotta — felelte ő; nos, „monna” volt névezte saját magát e félig még gyermek, — óh, hát hány éves vagy? Mosolygott és látható büszkeséggel, hogy legalábbis éveinek számáig számolni tud, lassan, hogy a számok félelmetes nevei közt és egymásutánjukban meg ne botoljon; elkezdte mondani és újjacskaín muto-gatni is: — Un... due... tre... — s közben néha bizony akado-zott egészen addig, míg ki nem hozta, hogy quindici... -- óh persze, hogy még csak tizenöt éves!

— Nézze a kezét! — mondotta halkán németül Angelica, s valóban, a nagyon kecses és meglepő módon nem is durva ke-zecskék egészen feketék voltak, nem is sötétbarnára égettek, ha-nem fémesen feketék, egészen szaracén módon.

Még kíváncsiabbak lettünk és megkérdeztük: — Ki a férjed és hol lelik? — s kiderült, hogy az egy albano-környéki földes-gazda, künn laknak a szőlőbeli tanyaházukban, de a férfinak ott-hon kellett maradnia az állatokat etetni, míg ő egyedül van útban Rómába a bambino miatt, itt most csak leült pihenni közben.

Tovább kérdeztük: — Mi van a bambinóval? A Campagnakör-nyék gonosz maláriája volt... a gyermek arca éppen krétafehér volt a láztól, s a pillanatra feltakart testecskéből áradt a láz, a verejték és halálos betegség szaga. Angelica, mint aki védelmet keres, belémkarolt; persze, a malária ragályos, de nem hiszem, hogy feltétlenül megvéd tőle egy nőt, ha belékarol egy férfiba, de hát a nők időnkint jól be tudják osztani ezeket a védelmet kívánó, sőt néha nagyon is kiváló mozdulatokat. Mindegy, to-vább kérdeztük: — Ugye, orvoshoz megy? Olasz „nem” mozdulattal ingatta a fejét, nem, semmiesetre sem, az orvosok tudatlan és kegyetlen emberek, nem hiába félnek tőlük úgy a bambinók, — ő az Ara Coeli Kisjézusához megy! Az Ara Coeli bazilikát sokszor láttam már a Capitóliumra menet, s mivel nem értettem, mit akar ott, a barátaim versengve világosítottak föl arról a Rómában közismert szöbeszédéről, hogy amikor a gyermek Jézus megszületett, Auguszus császárnak látomása volt ott a Capi-tóliumon s áldozatot mutatott be az ismeretlen gyermekistennek, a világ leendő urának, — állítólag pontosan ezen a helyen áll az Ara Coeli bazilika, ahol ő a gyermek Jézust imádta. Ottani kis szobrát mindig az időnek megfelelően vagy az alkalom szerint öltöztetik föl, többszáz ruhája van, rengeteg ékszere, amit azok adtak, akiknek meggyógyította gyermekét, mert főképp ezekkel és ezért mennek hozzá. Különösen a campagnai pásztorok tisztelik

őt és az Ara Coeli-i Máriát, annak emlékezetére, hogy pásztorok között történt a születés, — a pásztorok időnkint búcsújárással vonulnak elébe, kecskéket, báránykákat adnak és furulyáznak, sőt még táncolnak is neki!

— S mindezt ott a templomban? — kérdeztem fejsóvával. — Ott! — felelték ők nyugodtan; ebben a tekintetben ők már elolaszosodtak. Megkérdeztem Giuliettát, nem várna-e meg bennünket, kocsival vinnók be; arra gondoltam, mégis orvoshoz vissziük a gyermekével. Ő azonban tiltakozott: nem, ez búcsújárás is, nem teheti, pihen egy darabig, aztán tovább megy. De én nem adtam föl a reményt, mostinár magam siettettem a festést s kimentünk, mindenféle tüskés vadgazon, néha bozóton át addig a római faragott köig, ahova Tischbein akart helyezni a képen. Valamiféle régi római villa maradványa lengett, abból az időből, amikor itt még dúsgazdag kert volt, egy fehér márványpad töredéke; az aranszínűre égett márványdarabról zöld és arany gyíkok surrannak le, a bozótbokrok körül vadméhek döngöcsk, közelünkben lávakövekből épített falmaradvány, félköralakú fülkével, valaha valamiféle urna állott benne. Tischbein leültetett és tisztelettel közölte velem, hogy a fülkébe — majd Jupiter fehér márványfejét fogja festeni... tiszteletemre... Leültem tehát a márványpadra s míg Tischbein felrakta állványát és festőszereit s vázolni kezdett, Angelica, aki elkísért, selyem napernyőjét forgatta és igyekezett szórakoztatni. ... Dél... dél... dél... Hatalmas szalmakalapjában és óriási szakállával, vad pásztor hajtja el nyáját mellettiünk, nehéz, langyos, émelyítő juhszag felénk árad, a levegőben, a majdnem feketének tetsző égen szinte odafüggesztett kövekként, mozdulatlan ölyvek lebegnek... S Angelica pillantásai arra kéri hosszú idő vulva Tischbeint, hagyjon bennünket magunkra.

— Milyen figyelmes ez a Tischbein — mondotta, mikor elment, azzal az ürüggyel, hogy látja, nyugtalanokodom Giulietta miatt s megnézi, ottmaradt-e még a fogadóban, — milyen figyelmes ez a Tischbein, hogy Jupiter fejét festi majd az Ön feje mellé, mintegy az Ön lényének jelképéül. Ha tíz évvel ezelőtt jött volna Rómába Ön, nos, akkor bizonyára még Apollót kellett volna jelképek választania.

— Ön is nagyon figyelmes — feleltem méltóséggal — hogy Apollóhoz hasonlítja azt, aki tíz évvel ezelőtt voltam. De nem fogadom el más értelemben, mint abban, hogy már sajnos, Jupiterré korosodott a hajdan ifjú Apolló!

Vérvörös selyem napernyője arany és rózsaszínű fényárnyékában álldogált s most lebecsátotta a botját s hegyével rajzolgattott a földön s piszkálta a márványszilánkokat.

— Nos! — mondta lassan, lágyan — miúdenképpen kár, hogy

nem tíz évvel ezelőtt jött már Rómába. — S habozva hozzátette még: — Én már akkor is itt voltam.

Csak a tiszta igazságnak tartoztam volna azzal, ha azt válaszolom, hogy mennyire kívánczotam már akkor is Rómába, s hogy én is sajnálom, hogy már akkor nem jöttem Rómába. De ez vallomásnak hathatott volna az ő vallomására, amely most végre elhangzott, de közelebb-távolabb vagy hat festőbarátunk dolgozik, s féltucat ember ha valamit megir német, sőt olasz, sőt francia városokba való ismerőseinek, meghittjeinek, övéinek, arról hamar mindenki tudni fog, — itt nincs más hátra, mint elmenni, hát andiamo, andiamo, még itt a Campagna közepén hull a karjaimba, mint valami tüzes hópehely!

— Nézzük meg Giuliettát! — mondtam neki. — hátha én rá tudom beszélni, hogy maradjon!

Ő vörös meg sápadt lett s a vállán forgatva napernyőjét jött mellettem a bozótnak, miközben ostobábbnál-ostobább semmiségeket mondtunk, csak azért, hogy beszéljünk. Végre okosabbnak találtuk hallgatni, és kiderült, hogy Giuliettának is hűlt helye az ivóban. Nekivágott már egy ösvénynek azok közül, amiket gyerekkorától ismert az itteniektől, s azon át, fűskebokrok meg rejtékutak között gyalogolt Róma felé, már órák óta. Ég és föld reszkettek a hőségétől, mint valami látomás és a száraz, tündöklő pára feloldott minden körvonalat, még a San Pietro kupolája is, amit pedig az előbb még látni lehetett, beleveszett a könyörtelen lángolásba. Rettenő volt még elképzelni is, hogy az égből aláhulló tüzesőben visz egy súlyosan lázas csecsemőt egy a Capitóliumou épült pápista templom felé! De ő, mint valami vadmadár, röppent bele égőlegű Campagnájába, melynek útjait éppen olyan jól ismerte, mint annak vadjai... mint a véresék, amelyek még mindig mozdulatlanul függöttek a haragfekete kékű égen, az élesen ciripelő tüzes, rött sík fölött, csak ők látják már, mi meg se találnók már. Gyalogolni fog most, az egész délutánon át... az alkonyat forró páráin át... a csillagok alatt éjszaka...

— Lehet, hogy csak hajnalra lesz Rómában! — mondtam majdnem kétségbeesetten. A dolog elrontotta egész napunkat, annyira sajnáltuk, mind és mind kíváncsiak voltunk, elér-e leg-alább az Ara Coeliig. Amikor Tischbein, kőő délután, végzett a vázlatával, felültünk vetturáinkra és bizony még így is a csillagok alatt érkeztünk meg, de megbeszéltük, hogy már másnap találkozunk egymással, a Capitóliumnak alján, annál a lépeső-sornál, amely felvezet az Ara Coelihez. Mindenkit érdekelt a dolog tovább, s mind ott is voltunk másnap délelőtt.

Ezekben az itteni pápista templomokban semmi sincs a mi templomaink gondozottságából és tiszteltségéből, az Ara Coeli is olyan, mint valami piac, idezarándoklók és kíváncsiak, nézegetők és ájtatosak, búcsúsok és koldúsok zsbívására, tele imák

és szertartások hangjaival és beszélgetésekkel, s az oltárok mellett, függetlenül mindattól, ami a templomban folyt, miséket olvastak és litániákat mondtak szórósarcú barátok, mert amint kísérom felvilágosítottak, az Ara Coeli valamiféle barátoké. Az egyik oldal nagyoltáránál énekes nagymise ment, egy embercsoport s a kórus énekeltek együtt a baráttal. Kisebb-nagyobb, de inkább kisebb pásztorcsoportok is érkeztek.

Kegyed tudja, mennyire az a véleményem, hogy az emberek utoljára a görögök meg a régi rómaiak alatt tudtak építeni, s mennyire nem szeretem ezeket a közbeeső időkben épült templomokat. Ez még ráadásul el volt árasztva zászlókkal és szörnyű képekkel, lámpákkal meg füzérekkel, falakra aggatott táblácskákkal és azokkal a magukkal hordozható imakegyszerekkel, amit ők olvasónak hívnak. Azonban a bazilika még ökeresztény épület volt, valóban egyik legrégebbi temploma Rómának s a szellős, roppant csarnok, a falak arányai, az ősi, megkapó gerendamennyezet, mind megőriztek és megéreztettek valamit a Köztársaság és Császárok Rómájának építési nagyságából és erejéből. E gondolatok miatt már majdnem el is felejtém Giuliettát, aki miatt jöttünk, mikor Angelica és Tischbein figyelmeztetnek, hogy menjünk a főoltár felé, ha még itt van, nyilván ott találjuk, — s megyünk a hatalmas építmény felé, amelyen égő gyertyák máglyatüzeinek valóságos tengerében megpillantok középpűt, fenn egy felöltöztetett gyermekszobrocskát, gyermekesen egyszerű arcoeskával, széttárt karokkal, arannyal kihímezett selyemszoknyáeskába öltöztetve, felette afféle misemondó palást, teleaggatva ékszerekkel, a fején aranyló korona, afféle tiara. Ez a zsufolt pompájú, festettarcú, kopott fa-gyermek, az Ara Coeli Kisjézusa: búcsúbeli vásár bábuja, misemondópap, gyermek és pápa egyszemélyben, a külseje szerint. S csoportok vonultak elébe és külön-külön egyesek, valóban. pásztorok, még gödölyéket és bárányokat is hoztak, s a kis állatok bégettek, szerencsére furulyaszó most nem volt; azóta megtudtam, hogy ezt inkább csak karácsonykor szólattják. Itt is elnézelődtem volna, annyira hatott kíváncsiságomra a váratlan és rendkívüli látvány, amikor Angelica keze megszorította az enyémet. Meglátta és megmutatta Giuliettát, amint az oltár egyik lépcsőjén, a gyász és fájdalom megmerevedett szobraként ült, tolongók, imádkozók és koldúsok között, elesigázottan és rettenetesen, karjában szorongatva kisgyermekét, aki azóta meghalt, de ő most láthatóan nem törődött vele, sem magával sem mással, és vele sem törődött senki. Szörnyű volt. A halottal térdein és karjában: oly fönséges és rettenetes volt, mint Michelangelo Pietája, amelyet láttam itt Rómában s amely kétségkívül a legnagyobb és igazi szobrok közé tartozik az antik óta. De most Giuliettával töröttünk. Megismert bennünket, ez látszott rajta, de meg sem mozdult, mi pedig pénzt vettünk elő és

szórtunk kötényébe, aranyakat és ezüstöket. Angelica a karomra támaszkodott és kérdezni szeretett volna tőle valamit, azonban nem jött ajkára szó. Ekkor Giulietta felállt, előtte nagy gondosan, de mintegy félálomban a pénzeket egyik markába gyűjtögette, azután mindegyiket, darabról-darabra, odaadogatta sorra a koldulóknak, kik ott ültek vagy álltak a tolongásban. S mikor ez megvolt, hozzám fordult és szólt ajkaival, melyek ebben a pillanatban sötétek voltak, majdnem feketék, rajtuk a könnyeknek, mintegy ecetnek és epének keserősége.

— Ő nem akarta! — látszottak mondani az ajkak, s a kiesiny szobrocska felé fordult az oltár közepén; s az volt a legrettenetesebb, hogy a gyermekét vesztett anya most mintha mosolygott volna. Azután pillanatot se veszítve, ügyeseu, szinte gya korlott mozdulatokkal, mintha egyebet se csinált volna idáig egész életében, mint halott esecsemőket csomagolt volna be: bepólyázta a kis holttestet, belekötötte égővörös, nagy vállkendőjébe, a hátára vette, ahogyan a cigányasszonyok hordják esecsemőiket, s a nélkül, hogy velünk mostmár szikrányit is törődött volna többé, útjára indult. Átment a zajongókon és imádkozókon, a tolongókon és érkezőkön, az elmenőkön és a térdelőkön, végigment a templomon, majd végén újra megfordult, még egyszer letérdelt mélyen a földre, keresztetvetett kétszer-háromszor is, és lement a Capitóliumnak a bazilikából lefelé vezető lépcsőin. Nagyobb és bámulatosabb volt, mint akár az lenne, ha igaz lenne a római legenda, hogy itt Augustus mutatott be imádó áldozatot az isteni Gyermekeknek, a világ leendő Urának. Áldozata és hite nagyobb volt, mint Augustusé lehetett volna, kiáltottam föl magamban, s elkezdtem sejteni hogy itt, ezen a ponton, valóban a világ legnagyobb hatalmasságát és annak anyját tisztelik. De nem volt erőm, hogy mindezt végiggondoljam, s azt is elgondoljam, hogy most értettem meg örökké gyermeknek és ifjúnak maradt voltukat — utána siettem és néztem, amint pipácsvörös kendőjébe kötött halott gyermekével végiglépdél a lépcső fokain, míg bele nem tűnik a vakító fényességbe és kavargó mézporba, — most végig fog menni Róma utcáin, végig a Campagna tüztengerén, végig az alkonyat maró, égető porfátyolán, látni fogja maga fölött a csillagtengert s az alatt érkezik haza. — Csodálatosabb dolog — mondtam a kis szobor és az Ara Coeli Madonnája fele — mint ha meggyógyítottátok volna gyermekét!

III.

Nem tudom, mi történt velem ott abban a pápista templomban, de azon az éjszakán nagyon érdekeset álmodtam. Őn tudja, mennyire nem szoktam álmodni, mégpedig nem azért, mintha lényem alapját mostmár a józanság, értelem és akarat alkotnák. Nem,

én ismerem démonaimat! Am én akkor sem álmodtam, amikor azok szabadabbak voltak, s fiatalabb éveimben én jelentettem a költészet és képzelet forradalmát német földön. Tehát nyilvánvalóan nem azért nem szoktam álmodni, mintha túl józan volnék, vagy nem volna képzeletvilágom sőt képzelőerőm, -- ellenkezőleg, én azért nem álmodom, mert képzeletvilágom és képzelőerőm teljes hatalommal működnek mindig, amikor ébren vagyok, s értelmemmel karöltve velük alkotok.

Magányosan gondolkoztam egész este, fel és alá járva a lakásban, a magam módján. Ön tudja, hogyan szoktam ezt tenni. hátratéve kezeimet és beszélve azokkal, akik esetleg véletlenül körülöttem vannak és bámulva hallgatják elmem hangosan járó gépezetének működését, -- vagy ha csak kettesben vagyunk, diktálom titkáromnak gondolataimat, pontosan úgy, ahogyan azok jönnek-mennek. De most csak magammal beszéltem és képzeletben mondtam tollba. Vajjon lehetséges-e -- gondolkoztam egész este, -- hogy pontosan 1786 évvel ezelőtt ennek a birodalomnak Judea nevű provinciájában ne élt volna az a férfiú és az az anya,ők ketten, akik még ma is ebben a roppant hatalomban részesülnek, amit az Ara Coeli-ben láttam. Milyen idejétnultnak hat az a tisztelet, amelyben részesülnek! Milyen naivak az eszközei: szobor, ruhácskák, merev képek, zászlók, bárányok, fuvolák, litániák, énekek. Néhányszáz évvel ezelőtt mintha még mutatkozott volna az életerő fellobbanása ebben az egyházban, akkor még hatalmas művészete volt, ma az is kiégett, -- úgy tűnt föl, mintha nem maradt volna más, mint amit délelőtt láttam. De maga ez is megrendítő volt, hatalmas és erőteljes. Ennek a rendkívüli dolognak mégis csak rendkívüli kellett, hogy legyen az alapítója, ami annál csodálatosabb, mert a róla szóló elbeszélések szerint egyszerű ember volt, s anyja is csak olyan gyermekanyácska, mint az a fiatal asszony a Campagnáról. Vajjon tudott-e például írni-olvasni? S vajjon hogyan gondolják a pápisták, hogy mikor naponta millió és millió ember fordul hozzá, ő tud törödni mindnyájukkal külön-külön?

Nos, nyilvánvalóan ezek miatt álmodtam!

Mindenekelőtt előre kell bocsájtanom, hogy ezt az álmot is éppen olyan könyörtelen pontossággal figyeltem meg, mint minden egyebet. Ön tudja, mily roppant erejű figyelem tartja bennem székhelyét, -- mintha ahelyett, aki kívülről vagyok, egy mindig önmagát figyelő, érzékeny démon guggolna bennem, egy őrült, akinek az a legfőbb mániája, hogy nemcsak érzékel, de figyel is, ami vele esik, s innét a magyarázata annak, amit pontosságomnak vélnek -- a mélyén az a góg, amelynek minden fontos, ami önmagával kapcsolatos és érzékenysége számára semmi sincs, ami kicsiny volna. Nos, én már nem is tudok szeretni a nélkül, hogy ne figyelném meg egyúttal, hogyan történik.

úgy, hogy ez már nem is valóságos, tiszta tartalmú öröm és szeretet, hanem egy önmaga által megfigyelt valami, s így már nincs is örömöm a szeretetben. De ugyanilyen módon bánataim sínesenek. Mások és önmagam megfigyelésének sokak, sőt mindenki által félt hatalmával álok az egész élet fölött, sőt önmagam fölött is. És tudom, hogy ebben van valami reudkívüli. Ám visszatérek arra, hogy leírjam álmomat.

Nos, ahogyan az álomban mindig történni szokott, kívülről láttam magamat, mégpedig pontosan úgy, ahogyan Tischbein lefesteni akar. Ültem a fehér márványpadon, oldalt mögöttem a rom s fehér porköpenyben voltam.

Egyszer csak ime elkezdenek vonulni a campagnai pásztorok, fuvolaikkal és nyájaikkal, keresztülesörtetve a romok körül nőtt alacsony, vad bozóton, sovány, fekete fiatal asszonyaikkal és csecsemőkkel és rámpillantanak, mintha csak hívúának. Bennem feltámad a kíváncsiság, hogy hova mennek, és elindulok én is a romok s az alacsony túskegáz között feléjük. De minthogy ők vadul csörtettek előre, én meg csak a magam megszokott módján mentem és óvakodtam, nehogy a szúrós és görcsös ágak megszagassanak, elmaradtam. Bosszús lettem és megálltam. De egyszerre egy lágy, sötétfényű hang így szólott:

— Már közel van kérem, Jőjjön!

Olyasféle fényben, amely legjobban hasonlított a gyertyákéhoz, egy nagy kőfal bemélyedésében, római oszlopromok között megpillantottam egy egyszerű fiatal asszonyt, amint csecsemője fölé hajol. Odamentem hozzá és megkérdeztem:

— Kicsodá Ön?

— Mater Salvatoris! — felelte ő nagyon kedvesen és derűsen, és az aranyló félhomályban, amely körülvette, nem tudtam őt úgy szemügyre venni, ahogyan szerettem volna, s mintha csak pusztán saját hangjával lett volna azonos. Én pedig zavarba jöttem, mert ez a hang mintha vörös iniciálékkal lett volna nyomtatva a kereszténység misekönyveiben és breviáriumaiban. De mégis hihetetlen volt, hogy itt ül csecsemőjével együtt a romok között, egymagukban.

— Ugye, nem érti, — mondta ugyanaz a hang — hogy ez miért van? Most arra gondol, hova lettek a többiek és hova lett mindenki más.

Nekem be kellett vallanom, hogy igaza van és így szóltam hozzá nehéz nyelvvel és megalázottan:

— Igen!

Ő pedig válaszolt újra ugyanazon hangon:

— Velünk mindenki csak egymaga áll szemben, annyira külön-külön, mintha ő egymaga volna az egész világ!

S ekkor pontosan megértettem, hogy ez az esti kérdésemre kapott válasz. De én nem tudtam válaszolni, mert a fiatal asz-

szony olvasott bennem, mint a nyitott könyvben; újra megszólalt:
— Azért vagyunk itt annyira egyedül, mert Ön az, aki ennyire egyedül és elhagyatva tart bennünket. Noha ma délelőtt és este törődött velünk!

Ezt sem magyarázta meg jobban, de én így is megértettem. — mintha azt sutfogta volna nekem valaki, hogy azért látom őket, mert ma törődtem velük.

— Önnek szeretnie kellene Öt! — mondotta ugyanaz a lágy hang. — De nem szereti. S lássa csak: milyen védtelen, elhagyatott szegényke!

Én csak állottam megzavarodottan és tudtam, hogy gondolataimmal ki vagyok szolgáltatva nekik, — de amit gondoltam, az még sem volt más, mint a habozás és kétely, hogy vajjon ha valóban van személyes Istenség, aki az égnek és földnek hatalmas Ura, vajjon miért kell ilyen alakban jelentkeznie a világban, egy szeretetért és védelemért esengő csecsemő képében, akit hovatovább csak az olyasféle tudatlanok fogadnak el magától értetődően, mint a szegény kis Giulietta, de az olyanok, mint például én, nem. S anyja, az édesanyja, miért olyan, mint egy egyszerű campagnai pásztorasszony?

Ezeket gondoltam, és láttam, hogy mindez elszomorítja. De azért biztosított:

— Vegye fel kérem a csecsemőt és próbálja szeretni Öt!

Szeretni! Ezzel a én hideg szívennel, amely mint valami ütésre összeszorított ököl, oly kemény...

De most e pillanatban minden oly végtelenül egyszerűnek és könnyen elhíhetőnek tetszett nekem, hogy azonnal megteltem készséggel és boldogsággal, hogy amit kíván, megtegyem. Szeretéről beszélt és én rájöttem, mennyire tele vagyok ennek esengésével. Lehajoltam tehát, hogy felvegyem. De akkor megütődtem: Ó nem volt más, mint az Ara Coeli-beli Kiszjzus, a kiesi szobrocska, ama kezdetleges és ízléstelen pompába takarva, amely ott abban a bizonyos templomban körülveszi. Ezt kellene tehát nekem szeretnem? Ám minthogy ő már a kezeimben volt, a tagjaimban pedig benne volt a mozdulat, hogy fölemeljem, megpróbáltam megtenni, de nem tudtam. Ott viaskodtam vele és mérhetetlenül súlyos volt, súlyosabb, mint az egész világ, és úgy tűnt fél, mint valami látomásban, hogy az egész világ engem néz. Mialatt vele viaskodom. Így történt, hogy az erőfeszítéstől egész forróan és csapzottan ébredtem fel és azonnal Ön után kezdtem kíváncskozni, mint akkor, amikor el akarok valamit felejteni. Szomorúvá tett a gondolat, hogy Ön olyan messze van. Dehát mit tehetünk? Elaludtam újra, és ami már régen nem történt velem, jól bealudtam a késő délelőttbe, majd a holnap induló posta számára megírtam ezt a levelet. Önt és valamennyi barátunkat üdvözli az Ön Johann Wolfgangja.

SZEMLE

KISBOLDOGASSZONY

Kréta Szent András, a nagy görög szónok és himnuszköltő mondja e napról: „Minden nappal ünnepelje ezt a napot, minden hajta, minden nyelve, minden életkor, minden méltóság, örrendzéssel üljük meg a világ örömeinek születése napját!” Csakugyan már legkésőbb a VII. századtól kezdve mind Keleten, ahol Mária születésének ünnepe keletkezett, mind Nyugaton nagyon népszerű, kevéssé ünnepe lett a kereszténységnek ez a nap.

Az ősi szentlecke-szöveget a római liturgia a Bölcsesség könyvéből veszi. Miért mondja el nekünk az Egyház a Szentírás titokzatos (misztiko-allegorikus) értelmében, hogy az Isten teremtményei csudálatosak: a tengerek, a halmok, a források és a hegyek? Azért, hogy elmondhasson: *hogy mindezeknél nagyobb az isteni bölcsesség, melyet ebben a szövegben Máriára alkalmaz az Egyház. Mindezek előtt régen, öröktől fogva megvolt már az Isten gondolatában a legnagyobb ember: Mária. Öröktől fogva rendelkezik ősidők óta, még a föld előtt őt.*

Az felszámolható összes teremtmény között legnagyobb ennek az újszülött kis lány-csecsemőnek a lelke. Midőn az Isten a világot teremtette, minden egyes nap után megállapította, hogy amit alkotott, az jó és szép. Ez az alkotás: Mária lelke, egészen királoán szép és jó. Az isteni mindenhatóság mesterműve, a bölcsesség és szeretet remeke, hiszen Isten képemása legtündöklőbbben az összes em-

beri és angyali lelkek között Máriában ragyogott fel. Széplőtelen szépségének kegyelmi ajándékaiban az Isten egyszülöttje oly örömeit talált, hogy szinte alig várta, hogy az általa felvett emberi természetnek Mária legyen az édesanyja. A Szentlélek pedig úgy lakozott Mária szívében, mint valami szentélyben, mely valóban méltó hozzá.

A mindentudó Isten szemében ugyanis Máriának ez az emberfölötti méltósága már abban a jeruzsálemi kis bölcsőben teljes szépségében bontakozott ki. Az Úr előre látta, hogy Mária milyen teljesen fogja felhasználni azokat a csodás ajándékokat, melyekkel létezése első pillanatától fogva felruházta őt a Maasságybeli. Előre látta, hogyan lesz majd makulátlan Szűz a názáreti házban; előrelátta, hogyan szüli világra a betlehem-i kisdedit, és hogyan működik majd esendőben Jézus mellett istenemberi élete idején. Előre látta, hogy áll mellette diakonusként a Kereszt alatt, mikor megrállják a világot. Előre látta felmagasztalását a menyberéltelben és a diadálisáccal való megkoronázásban. És előre látta a megszámlálhatatlan templomot és kápolnát, mely ennek a kislánynak tiszteletére emelkedik az ég felé. Előre látta az Istenanya oltárait, a művészet remekeit, a költészet virágait, az énekeket és zeneműveket, melyeknek főtémjénfűstje a keresztény századokon át az ég felé száll a ma született Mária tiszteletére.

Mindez, amit Isten már ennél

a születésnél látott, Joákim és Anna gyermekének emberfölöttségét jelenti. Magasságot, melyet senki más el nem ért. Amint a bástyafalak mely árokba nyúlnak, Mária nagysága mellett mélységekbe is pillant-hatunk. Amily magas a szent Szűz méltósága, oly mély alázatának mélysége. Midőn az isten-anya méltóság üzenetét kapja Gabriellól, mely minden terem-tett lény fölé emelte őt, szolgálóleánynak mondja és ezzel a „közönséges“ emberek közé sorolja magát. Ő, aki a legtisz-tább minden emberek között, a bűnösök közé vegyül, mikor Fia születése után negyven nappal a tisztulás szertartásának reli alá magát. Szó nélkül viseli el, mikor a kánai menyegzőn ké-rése először visszautasításra ta-lál; ugyanígy hallgatagon en-gedi, hogy gyermeke mintegy megtagadja őt, mikor a roko-nokkal együtt felkeresi és azt a választ kapja, hogy Jézusnak az az anyja és azok a rokonai, kik az Isten igéjét hallgatják és tel-jesítik. Végül Fiát is elveszíti a Kálvárián. Nem csupán azzal, hogy a szörnyű halálnak szem-tanója volt, hanem azzal is, hogy Fia — miként Bossuet meg-jegyzi — bizonyos mértékig megszünt fia lenni. Jézus vég-rendelkezése értelmében ugyan-is az ő helyére János lépett, a későbbi evangélista. Jézus ekkor a megalázás mélypontjára ke-rült. Isten az Atyja, mint Má-riának Isten a fia. A Megváltó mintha elvesztette volna meny-nyei Atyját, már csak Istenének nevezi: „Istenem, Istenem, mi-ért hagytál el engem!” Máriá-nak pedig el kellett veszítenie fiát, aki immár csak asszony-nak és nem anyának nevezi. „Ó, mily csere ez — kiált fel Szent

Bernát —, Jézus helyett Jánost adják neki, mestere helyett a szolgát, Isten fia helyett Zebe-deus fiát!”

Ha egészében megpróbáljuk érteni ezt a születést, mely Joákim és Anna házában történt, nem elegendő Mária méltóságá-nak nagyságát és alázatának mélységét szemlélnünk, hanem meg kell látnunk már ebben a bölcsőben is, hogy egyszer majd az emberiség védőasszonya lesz ez a most még parányi kis le-ány. Avilai Szent János kérde-zi: „Honnan van, kislányka, kö-pcnyeged, mely elég tág, hogy ennyi gyermeket magához fo-gadjon? Honnan vannak szár-nyaid, hogy ennyi kiscsirkét magad alá gyűjts? A te mérté-ked szélesebb és hosszabb, mint a földön mérni lehet. Igazak és bűnösök férnek el polástod alatt; a bűnösök megbocsátást nyernek közbenjárásodra, az igazak pedig megmaradnak a kegyelemben Teáltalad!”

Válóban magába ölel védel-mező palástjába mindent. Magá-ba öleli szüleit, akiknek imád-ságát régre meghallgatta az Úr, mikor már nem volt reménysé-gük. Itt van ime, karjukban a kisleány, kit Isten felruházott a kegyelemnek és a természetnek minden ékességével. Magához öleli népét, Izráelt, amelyből származott. A kisasszony-napi evangélium azzal végződik, hogy Máriától született Jézus, akil Krisztusnak hívnak. Ez a Krisztus az, kiről az angyal elő-re mondta, hogy megváltja majd népét bűneitől. Most, Má-ria születése után mihamar be-teljesedik a választott nép vá-rakozása: mert közel van már az a nap és az az óra, mely-ben megzúlitik a világ Meg-váltója. A zsidóság ugyan még

nem tudta, hogy vágyódása célt ért, de messze a világhírodalom lenézett tartományának fővárosában már élt az a leányka, aki a szent sarjadéknak édesanyja lett, s kiben ismeretlenül nemcsak Izráel népe, hanem minden nemzetek vártak és bíztak.

Es ekként az egész emberiségnek, azaz mindenkinek, aki megértette a hívó szótát és Krisztus országába lépett, védőasszonya lett. Ez a ma született kisleányka az Istenember családjának megalapítója. Anya lett, kinek Fiában egyszer majd az egész emberiség testvérként egyesülhet. Csillag lett, ki feljövételével születésekor a Napot hirdette előre, hajnali szürkület, mely a nap keltét jelezte. Szent Bernát szerint a „földkerekség közepe” Mária; ő a világgyetem középpontja, az Isten szent frigyszekrénye, ő minden dolognak oka, a századok nagy ügye (rerum causa, negotium saeculorum)“. Feléje fordultak ezen a napon az ég lakói, mert tudták, hogy hamarosan nem lesz már üres a mennyország az emberektől. És feléje fordulnak, míg a világ tart, az emberek, mert tudják, hogy többé nem lesz nehéz nekik Mária segítségével a kiengesztelt Isten országába eljutniuk.

Krisztus országa, hová a ma született leányka felmutat, a béke országa. Hamarosan születendő gyermeke a béke édes hercege, édesanyja pedig az emberiség békehordozója. Az Egyház liturgiájának könyörgése azt kéri a mai napon, hogy Mária születése által adja meg Isten a béke gyarapodását: „Szolgáidnak, kérünk, Urunk, add meg a mennyei kegyelem ajándékát, hogy akiknek üdvössége a Boldogságos Szűz születésével

kezdődött, azoknak számára születésének e szent áldozattal megünnepelte napja adja meg a béke gyarapodását!“ Csakugyan, mikor Mária megszületett, már béke volt az akkori földkerekségén. Janus temploma zárva állott, jeléül annak, hogy nincs már háború. Rómában olajforrás fakadt a földből, később ezen a helyen épült az Istenanya első temploma. Nemesak a zsidó nép prófétái, hanem a rómaiak nagy költője, Vergilius is megénekelte, hogy eljő az emberiség életének utolsó kora, amint a Sybilla megjövendölte; új századok sorozata indul el, midőn a Szűz gyermeket szül. A békének és nem a harcnak hozója, a béke fejedelmének édesanyja; békés nyugalmat és nem nyughatatlanságot szerez a földre és palástjának kedvességével feltörli a bánat könnyeit.

„Örüljünk tehát ennek a napnak, amelynél Mária tisztaságos méltóságát megünnepeljük! Hiszen Őt választotta ki Alkotója, hogy lakása legyen benne, Ő, az Istennek fia. Trónussá lett ez a kisleány, melyben az örök menyegyeri Atya megvalósította elgondolásait, melyben a Szentlélek, mint templomában megpihent. Drágakő ez a csecsemő, kinek értéke felülmúl minden földi értéket, szépséget, az Istennek leendő anyja, minden szépség legnagyobbika. Óáltala tért vissza az emberiség a száműzetésből édes hazájába. Óáltala nyerte vissza az emberiség az elvesztett édenkert gyönyörűségét. Óáltala tért vissza hűvelyébe a paradicsom kapujában álló kerub lángholó pallosa, Ő nyitotta ki az életnek kapuját. Benne teljesedett ki minden, amit az Oszövétség boldog prófétái megjövendöltek.“ (Nik. Gergely) r. p.

„Isten nem támaszthat bennem megvalósíthatatlan vágyakat; tehát ha kicsiny, ha törpe vagyok is, vágyódhatom, vágyódnom kell arra, hogy szent legyek... El kell magamat viselnem számtalan tökéletlenségemmel együtt, de mindenképpen a mennyországba kell jutnom; biztos, egyenes és rövid utat fogok tehát keresni!...”

Lisieuxi Szent Teréz

A szentek annyi sok szépet mondanak a lelki élet boldogságáról. En ebből majdnem semmit sem tapasztalok, mert kínzó bizonytalanságban élek. Hátha önámítás egész lelki életem? Ki tudja, nincsenek-e súlyos mulasztásaim? Lelkiismeretesen régzem ugyan gyónásaimat, de semmi biztosítékom arra, hogy a kegyelem állapotában vagyok-e. És mindig előttem az a szörnyű lehetőség, hogy még az utolsó percben elkövethetek valamilyen halálos bűnt és akkor egy iparkodó élet után a kárhozat vár rám. Bennem van-e a hiba?

Az Ön betegsége — mert ez a szó legteljesebb értelmében betegség, — az az *aggályosság*. Ez az oka, hogy vallási életét nehéznek és örömtelennek érzi, holott az Üdvözítő szerint az ő igája édes és terhe könnyű. A betegnek gyógyulásért orvoshoz kell fordulnia: önnök tehát megértő lelkiatyához. Tárgyilag: a szenteknek van igazuk, mikor a lelki élet gyönyörűségét magasztalják. Persze ők sem mindig és nem mindnyájan részesültek különösebben ezekben az örömeikben

Ami az önmegítélés bizonytalanságát illeti, abban mindnyájan osztozunk. Szent Pál egyenesen azt kívánja, hogy „félelemmel és rettegéssel“ munkáljuk üdvösségünket (Fil 2, 12). Hogyan is tudhatnánk bizonyossággal, hogy jónak hitt cselekedeteink mennyire azok, szándékaink mennyire tiszták, bánatunk mennyire igaz, javulási szándékunk (ezt hívjuk „erős fogadásnak“) mennyire komoly, bűnvallomásunk mennyire becsületes, egész életünket igazán a hit irányítja-e?

Ezt a bizonytalanságot szerencsére a legtöbb ember —

különféle okokból — nem érzi át annyira, a legtöbbben nem is eléggé mélyek ennek a problémának átéléséhez, és vannak gyermeken tiszta és szófogadó, lelkiismereti alkudozásokat nem ismerő lelkek, akiket éppen azért nem foglalkoztat ez a probléma. Mindezeknek elegendő a *lelkiismeret* szava és túlzásnak érzik az Ön nehézségeit. Miért nem kérdezi meg a lelkiismeretét? — kérdik — megmondja az, hogy mennyire teljesítettük kötelességünket. Ez az általános nézet, és elvben igaza is van. De mire támaszkodják, akinek a lelkiismerete túlságosan érzékeny, olyan, mint némely iránytű, vagy némely mérleg nyelve: nem tud megállapodni és határozottan egy irányba mutatni? Sőt a legnyugodtabb, legegészségesebb lelkiismeret is, mint önmegítélés, végső eredményben mindig szubjektív megfigyelésekre és megállapításokra épül, hol marad tehát az abszolút bizonyosságtól? Ilyen alapon hogyan lehetünk bizonyosak arról, hogy a kegyelem birtokában vagyunk? Látnivaló, hogy a lelkiismeretre való utalás éppoly

kevéssé intézi el egyéni aggodalmainkat, mint a kérdés tudományos oldalát. Avagy nem ezért remeg-e meg az öszövet-ségi Prédikátor (9, 1), mikor aggodva tudakolja: „Nem tudja az ember, vajjon szeretetet érdemel-e, vagy gyűlöletet”? Valóban, lehetetlen ezt az emberi bizonyosságot megszerezni, de még törekedni sem kell rá. Hiszen ha ebben az életben bizonyosak lehetnének ezekről a legfőbb érdekeinkről, ez már egy darabkája volna az — üdvösségnek!

Egyébként is világos, hogy ezekkel a gyöttrő titkainkkal már a természetfölötti világban mozgunk, a hit és remény világában, és itt az összes nagy kérdések a földi szem előtt homályba torkolnak. Amint a hit azt kívánja, hogy a legnagyobb igazságok kérdésében lemondjunk a megértés nyújtotta evidenciáról, úgy a remény viszont várakozásaink evidenciájáról mondat le. Mert nem eslekedeteink jósága alapján reméljük fölmentő isteni ítéletünket oly megingathatatlau szilárdsággal, hanem Isten hozzánk való jósága alapján. Az előbbi túlságosan ingatag alapul szolgálna, az utóbbi a hívő ember szemében minden megterhelést elbir. Aki a lelkébe néz, még a szent is, — sőt minél szentebb, annál inkább — ott csak bünt és érdemtelenséget lát; ha Istenre tekint, megérti, hogy Isten még őt is megtisztíthatja és üdvözítheti. Ez az isteni jóság és irgalmasság, melyet nem győz a Szentírás magasztalni, mérhetetlenül többet ér mindenféle emberi biztosítéknál. Nem is eléggé Isten irgalmasságától várja üdvösségét, aki úgy érzi, hogy emberi

biztosítékok nélkül nem tud megnyugodni.

Ugyancsak ez az egész Istenre hagyatkozó lelkület van hívátva gyakorlatilag megoldani azt az elméleti nehézséget, hogy az ember utolsó percében is követhet el halálos bűnt, talán éppen életének első halálos bűnét és akkor esetleg mintaszerű élet után is el kellene kárhoznia. Merőben elméletileg ez a lehetőség fönnáll és hozzátartozik jelenlegi „zarándokállapotunk” átmeneti, próbaidő-jellegéhez. Az a hűség, amelynek lehetetlen többé meginogni, már az üdvözültek boldogságához tartozik. De azért tudja a hívő, hogy gyakorlatilag arra a rettegett tragédiára nem fog sor kerülni. Isten nem szívtelen ellenőr, aki alig várja, hogy egy buzóg életszakasz után megtévedt ember mögött lezárja a visszalépés és jóvátétel útját. Gondviselése pedig tervszerűséggel hatja át minden ember életét és különösen a jószándékú embert átsegíti a nehézségeken, sőt eleve gondoskodik róla, hogy erkölcsileg abszurd helyzetek ki se alakulhassanak. De még közvetlenül a halál beállta előtt is mennyi lehetősége van az isteni jósnak és irgalomnak, az utolsó kenet szentségén keresztül és azon kívül is, hogy utána nyuljon a veszendő embernek! És kinek szabad kételkedni benne, hogy meg is teszi? A halál percét a keresztény ember bizvást úgy tekintheti, mint az utolsó alkalmat, amelyet az Istennek irántunk való végtelen szeretete még siet felhasználni, hogy megmentsen bennünket magának. — az az Isten, aki még a bűnösnek sem halálát akarja, hanem üdvözülését. (Ezékiel 33, 11.) O.

ESZMÉK ÉS TÉNYEK

Irja Mihelics Vid

Mikor született valójában az Úr Jézus s mikor mentek végbe a keresztény üdvtörténetnek azok a nagy eseményei, amelyekről a szentírás ujszövetségi könyvei szólnak? Kérdés, amely körül nem szűnnek meg sem a viták, sem a kutatások. S úgy látszik, nem is nagyon számíthatunk az időpontok olyan rögzítésére, amelyet a szakemberek minden tekintetben elfogadhatónak és végérvényesnek ítélnének. Erre kell következtetnünk abból a tanulmányszerű ismertetésből is, amelyet *Angelo Benna* egy minap megjelent igényes könyvről írt. A könyvet Nápolyban adták ki, latin nyelven, terjedelme 632 oldal, szerzője *Damianus Lazzarato*, címe: „Chronologia Christi seu Discordantium fontium concordantia ad juris normam“. A szerző kiváló jogász, a római Curia ügyvédje, aki életét szentelte a kérdésnek. Olasz nyelven „La cronologia di Jesu nella luce del diritto“ címmel már 1946-ban közzétett egy könyvet, amelyben előrevetítette vizsgálódásainak fontosabb eredményeit.

Mostani, de már akkori munkájának is egyik legnagyobb érdekessége, hogy Lazzarato mind a források ellentmondásainak, mind a források értelmezésében eddig felmerült ellentmondásoknak mérlegelésében a jogász szempontjait — „ad juris normam“ — igyekszik hasznosítani. Kutatási módszerének alapvétele az, hogy az ellentmondásokat csak akkor szabad negatív mozzanatként minősíteni, ha pozitív módon már semmikép

sem magyarázhatók. Negatív mozzanat az ellentmondás, ha fel kell tételeznünk, hogy bizonytalanság, tudatlanság, vagy ferdítési szándék húzódik mögötte. Ha azonban a tárgyi körülmények arra vallanak, hogy nincs nyomósabb okunk az ilyen feltevésre, akkor meg kell próbálkoznunk azzal, hogy az ellentmondást csupán látszólagosnak tekintjük. Ebbe az esetben kiinduló pontjaikra visszük vissza az egyes állításokat s megkíséreljük, hogy ezeknek a kiinduló pontoknak eltéréseit oldjuk fel. Így mutatja ki Lazzarato a legtöbb ellentmondás gyökerét abban, hogy az időszámítás és a naptár akkoriban s még századokon át népek szerint — római, egyiptomi, szír, kald, zsidó — különbözött. Mi több, másként számolták Tiberius birodalmában a „esászári“ és a „provinciális“ éveket s ugyanígy másként Herodes országában a „nominális“ és a „rezidenciális“ esztendőket.

A jogászi módszernek ezt a részét Benna rendbenlevőnek is találja s nagy elismeréssel említi azokat az éles elemzéseket, amelyeket a szerző ebben az irányban végzett. Annál határozottabban elutasítja azonban Lazzaratónak azt a kísérletét, hogy az „ab immemorabili“, „emberemlékezet óta fennálló“ jogszokásokat és kiváltságokat ebbeli minőségének jogtudományi ismervét a történeti jelenségekre is alkalmazza, és pedig a hitelenség bizonyításának célzatával. Így például Lazzarato, miután 57 oldalon át tárgyalta azt a hagyományt, amely „ember-

emlékezet óta“ december 25-ére helyezte az Üdvözítő születésének napját, végül is odakövetkeztet, hogy a „redukción“, a „visszavívó“ módszer nem enged más feloldást, mint azt, hogy az időpontnak ez a megjelölése vagy Szent Pálnak, vagy még inkább magának a Szűz Anyának kifejezett nyilatkozatára támaszkodik. Bármennyire tanulmányosak is egyébként a szerző idevágó fejtegetései — állapítja meg Benna —, amit bizonyít, mégis csupán anyyi, hogy teljes mértékben indokolt és igazolt az egyház liturgikus gyakorlata, amikor december 25-én ünnepli a Megtestesülést. Azt azonban, hogy az Üdvözítő akkor is született, semmikép sem bizonyítja, annál kevésbbé, mert önmagában még egy „joggyakorlat“ legitimségének bizonyítása sem elégséges ahhoz, hogy a keletkezéséhez feltételezett tény történeti hitelességét is bizonyítsa. Az érvelés így mindenképen hibás és Benna nem is talál rá más magyarázatot, mint azt, hogy a szerző kissé „szenvedélyesen“ ragaszkodik mindahhoz, ami az egyház hagyományos állásfoglalása, vagy amit ő „annak hisz“. Kitérnek ez abból is, hogy az Epifánia időpontját illetően, ahol a hagyomány nem ennyire egyértelmű, már Lazzarato is nagyobb kritikával él. Megjegyzi Benna, hogy a mai egyháztörténetészek szerint súlyosabb érvek szólnak emellett, hogy december 25-e egyszerű liturgikus nap, nem pedig évfordulóról megemlékezés.

Lazzarato különben arra a megállapításra jut, hogy Jézus a római időszámítás szerint 748 december 25-én született, két évvel Heródes halála előtt, vagyis

hat évvel előbb, mint a keresztény időszámításból következnek; 778 — Kr. u. 25 — szeptember 25-én vette fel a keresztiséget és 782 — Kr. u. 29 — március 25-én halt meg. Az Üdvözítő 33 évet és három hónapot töltött a földön és ebből az időből 3 év és 6 hónap esett a nyilvános szereplésére. A hatalmas kronológiai összeállítás, amely a könyv 80 oldalát foglalja le, a lehető legnagyobb teljességgel öleli fel és iktatja időbeli rendbe mindazokat az eseményeket, amelyek Kr. e. 64 és Kr. u. 70 között történtek. Szent Pál megtérését Kr. u. 30-ra, halálát — Péterével egyidőben — 67-re teszi a szerző. Azt, hogy a két apostol pontosan június 29-én szenvedett vértanúságot, zárójellel felkiáltójellel közli Benna, amivel nyilván kétségét kívánja kifejezni. Nagy nyomatékkal emeli ki Lazzarato, hogy Szent Péter 25. éven keresztül volt Róma püspöke, mert oldalakat fordít annak bizonyítására, hogy az apostolok feje Kr. u. 42-be érkezett Rómába. Érdekes azonban, hogy érvei ezzel kapcsolatban is a hagyomány legitím voltának igazolásában csúcsosodnak, holott — mint Benna írja — ebben a vonatkozásban sokkal értékesebbek a csekély számú, de kétségbevonhatatlan történeti adatok.

A maga egészében azonban Lazzarato könyve a legtartalmasabb valamennyi közt, ami a tárgykörben eddig napvilágot látott. Gondos és lelkiismeretes munka, amely a szerző páratlan olvasottságát is tükrözi. Lazzarato nemcsak a patrisztikus kor minden fellelhető adatát dolgozta egybe, de a történetírók és a legmodernebb szentíráskutatók különböző állí-

tásait is. „A könyv a tájékoztató aranybányája még azok számára is, akik nem fogadják el a szerző következtetéseit” — alapítja meg Benna. Még a sok tekintetben hibás módszer is tartalmaz egészséges ösztönzéseket. Benna például azt hiszi, hogy ha csillagászati vizsgálatokkal egybevetnék azokat a különböző időszámításokat és naptárakat, amelyekkel Lazzarato az egyházatyák eltérő kronológiáit magyarázza, akkor minden valószínűség szerint meg lehetne tudni, vajjon a jólérsütségszólalt-e meg a keresztény ókor egyik-másik írójában, vagy csupán az a szándék dolgozott bennük, hogy logikai műveletekkel kiegészítsék az evangéliumok hiányzó adatait. S ha az előbbi értelemben dölne el a kérdés, akkor talán „történeti bizonyossággal” beszélhetnénk legalább arról a két időpontról, amelyet nemcsak most Lazzarato, de már előtte is többen az Űdvözítő születése és halála évének javasoltak: 748-ról és 782-ről, ami Kr. e. 6-nak és Kr. u. 29-nek felel meg.

*

Ha valóban úgy van, hogy Gutenberg 1452-ben fejezte be a később róla elnevezett „42 soros Biblia” szedési munkáit, akkor az idén amolyan kisebbfajta jubileumát ünnepelhetjük az európai könyvnyomtatásnak. Mi azonban nem a szerencsétlen sorsú, végül is kisenunyizett ma-inzi mester művét és érdemeit akarjuk itt méltatni. Az évfordulót csak azért említettük meg, hogy elevebben érzékeltessük a sokszorosítás szédületes haladását. Gutenberg műhelye akkor három esztendőn át szedte a szentírást s utána még nyomu-

nia is kellett, ma pedig — mint *Guido Guarda* beszámolójában olvassuk — Hollandiában 2 perc és 28 másodperc alatt továbbították és állították elő a távolban egy 60 oldalas kisregény szövegét. A boszorkányos készülék, amely immár Európába is eljutott, az „ultra-fax”, az elektron-technika újabb esedéje.

Az „ultra-fax” alapja a „fax”, utóbbi szó pedig az eredeti „tele-facsimile” elnevezés rövidítése. S ha ezt tudjuk, már következtethetünk is a készülék lényegére. Rádióról van szó, amelyben elektron- cső foglalja el a hangszóró helyét. A leadó készülék elektron-szemmel figyeli a szöveget és az észlelt jeleket elektron-impulzusokká változtatja át. A felfogó készülék a kapott impulzusokat változtatja vissza jelekké s ezeket a jeleket vegyileg megoldozott papírtekeresre rögzíti.

Az első kísérletek még 1946-ban történtek. A legnagyobb eredmény akkor egy négyoldalas újság távolbaküldése volt. A közvetítés 15 percig tartott, úgy hogy egy percre kereken 550 szó esett. A rákövetkező évben már a színes közvetítéshez is hozzáfogtak. Közben a felfogó papír tökéletesítésén és olcsóbbá tételén is fáradoztak. Most a hollandiai bemutatón egy perc alatt 6000 szót sikerült továbbítani és rögzíteni. Ezt a teljesítményt azonban már nem az egyszerű „fax”, hanem a bevezetőben említett „ultra-fax” berendezéssel érték el, amelyet — mint *Guarda* írja — a televízió és az eddigi „fax” elemeinek összekapcsolásából állítottak elő. Itt a közvetítendő szöveget előbb egy 22 milliméteres filmtekerésre vetítik s ezt a tekereset helyezik be az adókészülékbe, ahol a film

egy „katódsugár-billentőzet“ előtt perog le. A másik oldalon a vétel is filmszalagra történik, amelyet azután elő kell hívni. Nyilvánvaló azouban, hogy az „ultra-fax“ működési sugara ma még hasonlíthatatlanul kisebb, mint az egyszerű „fax“ berendezésé.

Általános vélemény, hogy a „fax“ forradalmat fog hozni a sokszorosító iparban, méginkább a lapkiadásban és a hirdető szakmában, s nagyban fogja érinteni társadalmi szokásainkat is. Ahogy Guarda elképze- li, reggelenként majd, ha felkelünk, beállítjuk a készüléket arra az újságra, amelyet olvasni szeretnénk, s mire elkészültünk a mosdással, már kezünkbe is vehetjük a kívánt újságot. Megtehetjük ezt természetesen nemcsak reggel, de a nap bármely időszakában. S előfordulhat az is, hogy előbb jutunk hozzá a laphoz, mint azok, akik ezer kilométerekre tőlünk a megjelenés helyén lakásukra hordatják vagy az utcán vásárolják azt. Össze is válogathatjuk a benünket érdeklő anyagot a világ vezető lapjaiból.

Ugy számítják, hogy nem is hosszú idő múlva a „fax“ egy penny költséggel fogja reprodukálni otthon az átlagos terjedelmű világlapokat, olcsóbban tehát, mint az eladási áruk. Az ezzel kapcsolatos rengeteg problémán máris törhetik fejüket a gazdasági szakértők és a jogászok. Egyelőre még nem tartunk itt — jegyzi meg Guarda —, de tény, hogy egy „fax“ vevőkészülék a gyártás helyén már „csak“ annyiba kerül, mint egy televíziós készülék Olaszországban, a hozzá szükséges felfogó papírt pedig a nagyobb papírkereskedések máris árúsítják.

Sokan megírták már a legnagyobb olasz hegedűművész, Niccolò Paganini életét, amely ugyancsak hányatott és kevésbé épületes volt. Annak a rövid életrajznak utolsó oldalára azonban, amelynek Elisa Polko a szerzője, maga Paganini fia, Achille vétette be a következő sorokat: „Az egyházi ügyben, vagyis annak a felebbezésnek ügyében, amely az egyházi temetés tilalma ellen került elébe, a Szentészék három bírót küldött ki, akik a perben felhozottak alapján megállapították, hogy a híres művész egész életében a legvalóságosabb vallásos érzéseknek adta bizonyosságát, s ennek folytán semmisenk is nyilvánították a nizzai püspök ítéletét. A művész fia, aki hosszú évek óta várta a fordulatot, nyomban intézkedett, hogy a parmai temetőben emlékmű épüljön, amelynek pompája összhangban van atyja hírnevével.“ Mi történt itt voltaképpen? Ezt világítja meg *Ferruccio Botti* abban az egészen új részleteket is tartalmazó s nemcsak érdekesnek, de hasznosnak is érzett tanulmányában, amelyet az *Osservatore Romano* tett köz- zé.

Paganini 58 éves volt, amikor 1840-ben meghalt Nizzában, amely akkor Olaszországhoz tartozott. A nizzai püspök azzal a megokolással tiltotta meg az egyházi temetést s ezzel együtt azt is, hogy szentmisét mutassanak be érte, hogy Paganini a saját akaratából szentségek nélkül hunyt el. A döntés háttérében Caffarelli kanonok jelenléte állt, amelyben Caffarelli elmondotta, hogy amikor felkereste betegágyában a haldoklót, nem tapasztalta nála a bűnbánat semmi jelét, nem tudta meg-

gyóntatni s a szobában nem láttott egyetlen vallásos képet sem. Botti, mint írja, igyekezett a legnagyobb lelkiismeretességgel utánajárni a halál körülményeinek. Átvizsgálta a fellelhető összes adatokat, különösen a felebbezési per anyagát, emellett azonban a családi visszaemlékezések összegyűjtése okából ismételen felkereste Paganini unokáját is, Abramo Paganini, Achille utolsó fiát, aki 89 éves korában tavaly halt meg. Így bontakozott ki előtte az a kép, amelyet minden tekintetben hitelennek tart.

Paganini Nizzában a Cessolevilla vendége volt. Noha akkor már évek óta kínozza a gége-tüberkulózis, egyre hevesebb és fájdalmasabb rohamaival, a művész meg volt győződve arról, hogy még nem érkezett élete végéhez. Vakon bízva gyógyulásában egyik orvost a másik után kérte magához s nem riadt vissza a kuruzslóktól sem. Már ágyhoz kötötte betegsége s annyira elesett volt, hogy hangot sem bírt adni, amikor Caffarelli kanonok megjelent a villában. Nem tudni, hogy a háziga zda Cessole hívta-e, vagy a nizzai püspök küldte-e, tény azonban, hogy a villa az ő plebániájához tartozott. A kanonok háromszor ismételte meg látogatását, de csak a harmadik alkalommal vezették be a betegszobába. A háztartási alkalmazott, Terese Repetto, később ezt vallotta: „Paganini a két első látogatáskor meghagyta fiának, kérdezze meg, mit kíván a plebános. Achille beszélt is vele s útána a plebános távozott. Harmadik alkalommal, amikor én is nagyon kértem rá, fogadta a plebánost. Amikor a plebános kijött a szobából, hallottam tőle,

Paganini megígérte, hogy írásban elküldi majd neki a gyónását.“ Megerősíti és tisztázza ezt Tito Rubaudo titkár tanúskodása. Eszerint Paganini arra kérte őt, hogy hozza oda neki a kis fatáblát, amelyen írni szokott. „Úgy értettem ezt — mondotta Rubaudo —, hogy írásban akarja elvégezni a gyónást, miután előszóval képtelen rá. Hangját ugyanis addigra már úgy elvesztette, hogy azok, akik nem szokták meg vele az érintkezést, semmikép sem értették meg.“ Nehogy azonban félreértés legyen, Rubaudo külön is megkérdezte, vajjon a gyónását akarja-e írásba foglalni. „Paganini fejének és ajkának mozdulatával a legkifejezettebb módon igenlően válaszolt s azt is eléggé értésemre adta, hogy mihelyt a gyóntató megismerte bűneit, meg kell majd semmisíteni az írását. El is indultam, hogy megkérésem a fatáblát, amikor megállított, jelezve, hogy nem ilyen sürgős a dolog. Állandó kábultsága és a fájdalmai okozta ingerültsége miatt azután nem találtam már alkalmas pillanatot a fatábla előhozására.“

A kanonok — mint Abramo Paganini is megerősítette Botti előtt — nem járt el valami udvariasan a beteggel. Atyai és vigasztaló szavak helyett inkább a halál borzalma it festette és hangoztatta annak szükségét, hogy Paganini szabaduljon meg a sok bűntől, amiket életében elkövetett. Mindez annyira felizgatta és felingerelte a haldoklót, hogy nem tudta nyomban elvégezni a gyónását, sem élőszóban, miután alig érthető beszédét is megakadályozták az újból fellépő göresös rohamok, sem írásban, minthogy hiány-

zott hozzá a fatábla. Figyelemreméltó egyébként, hogy maga Caffarelli is megerősíti a most mondottakat, mert vallomásaiban ezt találjuk: „Paganiniit ekkor heves roham lepte meg, amelyet igen erős hányások kísérttek. Nemesak én, de a körülöttem levők is azt hitték, hogy most leheli ki mindjárt a lelkét. Am hasztalan ösztönöztem ismételten is, nem sikerült rávennem, hogy kiejtse Jézus és Mária szent nevét...”

Paganini néhány nappal később halt meg. Utolsó rohama asztalnál érte, mert végső erőfeszítéssel odaült, hogy valamit egyék az ő „Achillinója” társaságában, aki oly nagy szeretettel volt mellette a nap minden órájában. Caffarelli kanonok felkereste akkor Galvano püspököt s megtette jelentését, amelyben Paganini fizikai képzetlenségét arra, hogy kimondja Jézus és Mária nevét, tagadásra és nem-akarára magyarázta.

A kanonok gondolkodását is — írja Botti — kétségkívül befolyásolták azok az előítéletek, amelyek a korabeli jámbor keresztényeket Paganini ellen hangolták. Nemesak az járt szájról-szájra, hogy Paganini istentagadó, de a legenda olyasmiket is nyakába varrt, hogy „ördögös” tehetségét az ördöggel kötött szerződésnek köszönheti. Rémmesek keringtek arról, hogy miként rabolta maga körül a 18 éves leányokat. Így azután Caffarelli nemesak arról számolt be a püspöknek, hogy Paganini a végsőkig megátalkodott a rosszban, hogy „visszautasította az örökkévalóságra való előkészülést”, de azt is hozzáfűzte, hogy Paganini otthonában, illetve szobájában négy erkölcsetlen festményt ta-

lált, ám semmi jelét a vallássosságnak vagy kereszténységnek. „Viszont — folytatja Botti —, amikor a végrendeleti végrehajtók feltörték a pecséteteket, a lakásban három Madonnát és két feszületet találtak.” Maga a végrendelet pedig, amelyet Paganini sajátkezűen írt, ezekkel a sorokkal zárult: „Megtiltom, hogy bármilyen pompa legyen a temetésem. Nem akarom, hogy a művészek requiemet végezzenek értem. De kérem, hogy a tisztelendő kapucinus atyák száz szentmisét mondjanak üdvösségemért. Hegedűmet Genova városának hagyom azzal, hogy ott örökre őrizzék meg. Lelkemet az én Teremtőm véghetetlen irgalmába ajánlom.”

A végrendelet tehát merőben más megvilágításba helyezi Paganini, mint Caffarelli jelentése. De hogy Paganini egyébként sem volt az, akinek sokan tartották s amilyenek Caffarelli is hitte, kétséget kizáróan kitűnik a tanulmányunk azokból az adataiból, amelyek a művész alapvetően vallásos lelkületét bizonyítják. Közülük csak néhányat említünk. Amikor Terese Quillei felkérte Paganini, legyen keresztapja a fiaeskájának, a művész először visszautasította azzal a megokolással, hogy „vallásunk” oyan kötelezettségeket ró a keresztapára, amelyeknek nem bizonyos, hogy eleget tud tenni. Carolina Bancherihez írt levelében olvassuk: „Mindenütt és mindig megtalálom a jelét annak, hogy Isten azt akarja, legyenek elégedett... Dicsérje velem együtt az Eget...” Egy másik levelében, amikor édesanyja betegségéről hírt ad, ezeket a sorokat veti papírra: „Kérem az Eget, őrizze meg őt. számomra...” Majd

amikor 1832-ben anyja haláláról értesül, ezt írja egyik levelében: „De meg kell nyugodnom a felsőbb rendelésben és abban a biztos reményben, hogy annakidején viszont fogom látni a Paradicsomban. Addig is arra kell gondolnom, amit el kell itt végeznem az Isten tiszteletére és dicsőségére.“ Fia születése mérhetetlen örömmel töltötte el Paganinit. „Kézemben tartom — írta akkor — és kérem az Eget, őrizze meg nekem.“ Később pedig fia nevelését arra a Platesteiner parmai kanonokra bízta, akit éppen a papi kiválóságai miatt szeretett meg. Ennek írta 1839-ben: „Köszönöm az én kis Achillém nevében is, hogy akkora odaadással készíti őt elő az első áldozásra.“ Halálos betegsége alatt sűrűn előfordulnak leveleiben az ilyen mondatok: „Isten adjon kellő türelmet.“ Érdekes, hogy

amikor az angol Watson kissasszonyt feleségül szándékozott venni, egyik levelében egyenesen arról írt, hogy előbb szeretné megnyerni őt a katolikus hitnek.

Senki sem vonja kétségbe, hogy szertelen és zűlélt volt Paganini élete — fejezi be tanulmányát Botti. Am soha nem titkolta vallásos érzéseit és soha nem tagadta meg hitét Istenben, sem pedig reményét a Teremtő könyörületesességében, amely majd az ő lelkének is megnyitja az örök boldogságot. S Botti még megjegyzi, hogy tisztán emberileg nézve is bőven hozhatnánk fel mentő körülményeket Paganini nagy botladozásaira. Nem utolsó sorban betegsége, a tüdőbaj, amely az orvosi megfigyelések szerint gyakran jár együtt az ösztönélet fokozásával.

Ó MELY ISMERETLEN Mária isteni gyermekéje, mily kevésse szeretik s mégis menajre megérdemli világok és boldog lélek millióinak csodálatát és tiszteletét! Az igazi szeretet az elhagyatott dolgok felé fordul s az igazi jámborság az elfeledett misztériumok tiszteletére irányul: szenteljük hát életünket Mária gyermekéje tiszteletére és szeretetére, melyet oly kevésbé ismer s még kevésbé tisztel a világ; s bizonyos, hogy a szép szeretet anyja bőségesen megjutalmaz érte.

Jean-Jacques Olier (1608-1656)

A LIBANONBAN

Tevéken, ösvéren és számarháton járták ezredéveken át a Libanont az emberek, azt a hatalmas, százötven kilométer hosszú, legmagasabb csúcsában 3212 méterre felnyúló hegységet, mely a Szentföldtől északra húzódik s melyről a Biblia a legszebb dícséreteket mondja el. „Virul majd Izráel, illata olyan lesz, mint a Libanoné, hírneve, pedig olyan, mint a Libanon bora.” — mondja róla Ozeás próféta (14,7-8). Ma már vasútvonal húz végig a Libanonon, egészen 1487 méterig kapaszkodva. Ha kiszáll az ember, csakugyan megcsapja a nedves időszak végén a dús vegetáció illata: hiszen kétezer méter magasságban is vannak még széltől védett völgyek, ahol még akadnak elcsenevezedett tölgyek, terebintusfák; lejjebb pedig buján tenyésznek a virágok, juhar- és vadkörtefák között. Valamikor, a török világ előtt a Libanon teli volt cédruserdőekkel. E hatalmas fák vízszintesen terebélyesedő, kissé fenyőhöz hasonlító ágaikkal rendkívül magasra nőnek és fájuk a legkeményebb, soha meg nem vetemedő, illatos, szótól mentes fa, melyet a zsoldárok vetekedve dícsérnek. Ma már csak egyetlen, majdnem kétezer méter magasán fekvő völgyben van egy cédrusliget a *Dzebel Makmel* hegyesűcs lábánál; másutt már más fák borítják a hegységet, melyet számtalan félhordalaku völgy szagat meg. És mindenütt hegyi Énekek, melyekről az Énekek Éneke mondja, hogy élő vizeknek kútjai. Autóval járunk hihetetlen magasságokban, majd gyalogszerrel az erdők között, melyekben nem minden félelem

nélkül ballagunk, hiszen tudjuk, hogy vaddisznók, farkasok, róák, párducok tanyáznak itt és gyakran medvével is találkozni, éjjel pedig minden visszhangzik a sakalok elnyújtott üvöltésétől és a hiénák nőiesen hangzó kacagásától.

Hegyi falucska bontakozott ki egy tisztáson. A nevét már nem találom feljegyzéseimben, de sosem felejttem el a kis templomot s a mellette álló, koldús-szerű paplakot, ahol, — hogy is mondhatnám másként — „magyaros” vendégszeretettel fogadták karavánunkat, mely a világ minden részéről összejött szentírásutatókból állt. Amint ott ültünk a *diwanban* — a keletiek szalonjában — a falak mellett, magunk alá húzott lábbal és szür-esöltük az illatos libanoni vörösbort, meghatott szemmel pillantottuk meg a diwan egyetelen képét: XI. Pius pápa arcképének egyszerű nyomatát. A falu papja katolikus volt, mint népe is, de keleti szertartású. 1200 év óta *maronitáknak* nevezik magukat.

Mélyen megható az a ragaszkodás, melyet ez a hegyoldalokban és magas völgyekben lakó maroknyi nép az egyetemes egyház iránt tanúsít. Mikor meghallották, hogy „latinok” érkeztek falucsájukba, akik csak otthon voltak, kezdtek a plébánia előtt gyülekezni. Kimentünk hozzájuk, megfogtunk a kisgyermek pufók arcoskáját és beszélgettünk velük. Én magyarul, ők arabul, de azért nagyon jól megértettük egymást. Nagyokat kacagtak, mikor labdájukkal én is játszani kezdtem. Azután be mentünk a csöppnyi templomba,

ahol az eucharisztikus Jézus szintén ott lakik, lefördeltünk és hallgattuk a maroniták énekét. Sohasem felejttem el ezt az élményt: a közös hitünk által összekovácsolta testvéri szeretet élményét a messi idegenben.

Krisztus után 423 után alapították egy nagy szír szentnek, *Marunnak* tanítványai azt a monostort, melyet mesterükről a mai napig *Mar Marunnak* neveznek s mely azóta is a ma mintegy 320.000 lelket számiáló nép szellemi középpontja. Az igazhit centruma volt és róla nevezték el maronitáknak a négyezer éves, egykor hatalmas népnek, a szírnek maradványait. Büszkéek arra, hogy sohasem voltak sem szakadárok, sem eretnekek. Mindjárt az első keresztoshadak meglepetve tapasztalták a jóindulatot, mellyel irántuk viseltettek. Távoli emlékeikben még mindig Rómához ragaszkodtak, holott már századok óta nem hallottak hírt róla. 1181-ben történt, hogy formálisan is kimondották a római pápa főségének elismerését és azóta is változatlan hűséggel ragaszkodtak az egy és katolikus anyaszentegyházhoz. A katolikus restauráció nagy papája, XIII. Gergely 1584-ben kollégiumot alapított Rómában a maroniták számára, mely azóta is fennáll és számos kiváló tudóst és főpapot adott e kicsiny népnek.

A tizenöt évvel ezelőtti látogatásom idején még nem tudtam, milyen híresség van eltemetve a Mar Marunban. Mintha a fiatal pap emlegetett volna valamilyen, de akkor valahogy eleresztettem a fülem mellett. Most ellenben, 1930 szeptéve óta világszenzáció a furcsa név: *Sharbal Makluf* neve, aki a vi-

lág legrégibb rendjének, Szent Antal remetéinek volt tagja és 1898-ban halt meg a szentség hírében. 1950-ben jelent meg arabul a róla szóló könyv: *Al-Ab Sharbal Makluf, Biqa-Kafrah, min abna yirrahbaniggat il-baladiyyat il-lubnaniggat* (Sharbal Makluf atya, Biqa-Kafrahból, a libanoni katolikus remeték fia.) A katolikus világ nagy eseménye lett ez a mű, és a Mar Marunban e férfiú sírja, melye' már százezrek kerestek fel.

Makluf Jusszuf, Antun fia, Zarur fia, 1828-ban született egy Biqa-Kafra nevű kis falucskában, mely a Libanon legmagasabbban fekvő települése: 1600 méterrel a tenger színe fölött. Mindössze három éves volt, mikor édesatyja meghalt; anyja egy maronita paphoz ment újra nőül. Így a kis Jusszuf válásos nevelésben részesült és mostohaatyjának semmi kifogása sem volt, mikor azt kérte, hadd kövesse két nagybátyját, akik a Mar Marunban éltek remeteéletet. Szülőfalujától több napi járőföldre van a kolostor, ahová huszonhárom éves korában belépett és a *Sharbal* nevet kapta — egy szír vértanúét, ki Traianus császár alatt, Kr. u. 107-ben halt vértanúhalált. A maronita nép nagy multjára és Rómához való ragaszkodására vall, hogy Sharbal testvér a mult század derekán, hat évig tanult, hogy pap legyen, két év filozófiát és négy év teológiát, holott a legjobb európai szemnáriumban abban az időben csak négy évig tartott ez a kurzus. 1859 július 23-án szentelték pappá. Visszatért Mar Marunba; tizenhat esztendeig élt itt, teljes elvonultságban, Istennek szentelt életben, mint az antoniánus remetékéknél szokás,

testi munka és rendkívül hosszú közös imádság s elmélkedés közt osztva meg napjait. Egyszerű lélek volt: a szerzetesi életet úgy gyakorolta, mint egykor az egyiptomi sivatag ősatyjai a Thebaïsban, vagy a Sketisben: egész életében tartózkodott a hústól, tejtől, tojástól s megrendítő volt naivságig menő engedelmessége, s a hallgatás iránti szeretete. Soha többé nem látogatta meg családját, soha nőre nem nézett, még nővéreire sem, kik meglátogatták. Társait különösen meglepte intenzív lelkiélete: az éjfélti zsolozsma után sohasem feküdt le, bár ez jogában állt volna, hanem mindig a templomban maradt és a hajnali isteni szolgálatig, az *ortrosig*, ott elmélkedett. Utána valamennyi társának miséjén résztvett, majd angyali áhítattal, mindig utolsónak a maga miséjét mondta el. A Szentírás mellett mindennapi olvasmány a *Krisztus Követése* volt. Nagy kedvvel foglalkozott az erkölestudomány problémáival.

Tizenhat esztendő elteltével elüljárói engedélyével Ammayába vonult vissza, a Mar Marunnak Szent Péterről és Pálról elnevezett remetésébe, ahol huszonhárom évig élt egyedül. Egyedül Istennel, egyedül Istennel. Úgy, ahogyan sok száz év előtt a régi, igazi remeték. Soha többé nem hagyta el a remetéségét, csak a gyónókat fogadta, akik egyre nagyobb számban keresték fel és csak a betegetek áldotta meg. 1898 december 16-án miszés közben, éppen abban a percben, midőn a maronita liturgia szerint az Úrfelmutatást végezte s az azt kísérő imádság első szavait kimondta: *Ya abu I-haq — ó igazság Atyja!*... összerokadt.

Hetven éves volt ekkor és sohasem volt beteg. Az agyvérzés egy hét alatt végzett vele. Mindvégig öntudatnál volt. Más imát már nem tudott mondani, mint a maronita fohász: „Jézus, Mária, Szent József, Szent Péter és Szent Pál, ó igazság Atyja!” Így halt meg, a mindennapi áldozással és a szent kenettel, az *euchelaionnal* megerősítve, az 1898 karácsonyának vigiliáján. A szentség hírében halt el, mégsem gondolták volna, hogy egyszer még az egész világ emlegetni fogja. Hiszen a keleti katolikusok 1170 óta, mióta III. Alexander pápa kiadta errevonatkozó apostoli konstitúcióját, soha nem fordultak Rómába boldoggá, vagy szenttéavatás ügyével.

Am néhány hónappal halála után Sharbal egyszerű sírja körül fénytűneteket vettek észre. A Mar Marun tagjai erre megkérték a pátriárkát, engedje meg az exhumálást. A holttest a sírban rózsaszínű, vízből és vérből álló folyadékban úszott, tagjai hajlékonyak voltak, semmi bűz nem érzett a testen, mely élőnek látszott, az enyészet egyáltalán nem kezdte ki. Sokan keresték fel sírját, anélkül, hogy a világsajtó tudomást vett volna róla, a dolog a Libanon-hegyiek belügye maradt. 1925-ben, az akkori szentévben, a maronita pátriárka kérte a Szentszéktől Sharbal és vele együtt még egy maronita férfi és egy maronita nő boldoggáavatási eljárásának megindítását. 1927-ben került sor az ilyenkor előírt újabb exhumálásra. A holttestnél pontosan ugyanazt észlelték, amit huszonkilenc évvel azelőtt: teljesen ép és hajlékony volt. A zarándokok pedig továbbra is nagy számban

látogatták a Mar Marun sírját, melyet ekkor fallal vettek körül.

A nagy fordulat 1950-ben, a szentéyben következett be, február dereka táján. A sírt felkereső zarándokok észrevették, hogy a falból rózsaszínű folyadék szivárog, egyre nagyobb mértékben. A maronita pátriárka elrendelte a harmadik exhumálást, mely 1950 április 22-én orvosi bizottság jelenlétében történt. Mialatt az orvosi bizottság vizsgálatot tartott és megállapította, hogy ugyanazok a jelenségek észlelhetők, mint az előző két exhumálásnál, a sírt körülvevő tömeg egyszerre hullámlásba jött és nagy hangon felkiáltott: Csoda történt, esoda! Néhány beteg, aki a néptömegben tartózkodott, azt állította, hogy hirtelen teljesen meggyógyult.

Ettől a naptól kezdve a Közelkelet érdeklődésének homlokterébe a mar-maruni sír került. Napjában átlag ötezer ember kereste fel a sírt, vasárnaponként átlag tizenötezer. A Mar Marunban azóta a csodáknak mondott és majdan kivizsgálandó eseteket hivatalosan jegyzőkönyvezik. Számukat még nem ismerjük, a *La vie spirituelle* 1951 áprilisi száma szerint eszupán 1950 április 22- és július 14 között 350 állítólagos csodát jegyeztek fel.

Ami azonban biztosabb csoda:

az a lelkek fordulása. Értékesebbek ezek a lelki gyógyulások a testiéknél, melyeket majd előbb-utóbb szintén vizsgálat tárgyává tesznek. De közvetlenebb evidenciát ad a megtérések nagy száma. Teherautókon, autókon, tevéken és samarakon érkeznek a véget nem érő tömegek, köztük reugeteg mohamedán: szunniták és siiták vegyest; druzok és kurdok, protestánsok és zsidók. Egy egyiptomi muzulmán süketségére hiába várt gyógyulást a Mar Marunban, de mások váratlan gyógyulása láttán elhatározta, hogy keresztény lesz. Így szólt az egyik maronita nővérhez: „A hitet adtad te nekem, azzal, hogy idehoztál! Azért jöttem ide Egyiptomból, hogy süketségem elmúljék, de Allah ehelyett azt adta meg, hogy lelkeimmel lássak!” Nagyon sok nem-keresztény véleményét fejezi ki *Munir Mahmud Takieddin*, a libanoni közársaság druz vallású miniszterének a szava, aki fivérének, Nadinnak Mar Marunban történt hirtelen gyógyulásakor így szólt: „Az egész esetben az a figyelemreméltó, hogy mi egyáltalán nem is voltunk hívők. A sors pedig úgy akarta, hogy ez a csoda éppen velünk történjék messz s így a hit gyökeret verhesen bennünk, hiszen erre van életünknek leginkább szükségé!”

Radó Polikárp

Felelős kiadó: *Sik Sándor*

SOUBIROUS SZENT BERNADETTE (Szept. 22)

Azóta az emlékezetes nap óta ünnepli, csodálja, tiszteli az egész világ. Keresztény és pogány betegek, akaratlanul és esetleg akaratuk ellenére megismerkedtek nevével s általa a Szeplőtelen Fogantatással. Bénák, sánták és féltüdejű betegek vonszolják magukat a forráshoz és térnek meg onnét a gyógyulás mámoros örömeivel. Mert láttak, hisznek és boldogok. De boldogabb ő, aki még nem látott, de már hitt. Értelme esellett-boltott annak a mesteri, bonyolult építménynek a lépcsőin, melyet az emberi ész emelt Isten felé, de érzelmei már kora minden emberénél közelebb jutottak Hozzá. Ő járta a helyesebb utat. Elkövetkezett a nagy pillanat, amikor nem is szenvedélyes, inkább megingathatatlanul mély és nyugodt hite diadalt ültetett; eljött a világ felé szóló testi, a szó legszorosabb értelmében materiális bizonyosság — és bizonyíték — ideje. S ekkor ő, a kiválasztott, akinek a kezenyomán fakadt forrásból ezek és ezek merítettek hitet adó és gyógyulást hozó energiát, éppen ő nem kívánt súlyos betegségére gyógyulást. Visszavonultan, szinte elfeledetten élt egy zárdában, ahová mérhetetlen lelki boldogságával és mérhetetlen testi szenvedésével zárkózott. A esalódott nővérek közt, akik egy új Nagy Szent Terézt vártak és egy szerény, együgyű parasztlányt kaptak, szinte elkallódott kis élete. Ezt a tizenegy évi lelki kiegyensúlyozottságot, ezt a legsúlyosabb fizikai szenvedések közt is eláradó harmóniát: ezt tanítja nekünk. A tudatosan vállalt keresztthordozást, ami a kereszténység lényege s amit mégis oly nehéz megvalósítanunk. A nem külső jelenségekből, hanem belső bizonyosságból fakadó megingathatatlan hitet, amely már éppenúgy hit, mint szeretet. „Itt a földön a szeretet nem élhet fájdalom nélkül“ — írta. Ezt a főkéletesen, szinte emberfölöttien önzellen, minden megaláztatást valló szeretetet: ezt tanítja nekünk. Mikor először hallotta e szavakat: „Én vagyok a Szeplőtelen Fogantatás“ — még nem értette jelentőségüket, de már szerette Szűz Máriát. Erre is tanít: a Szent Szűz szeretetre, a kimeríthetetlen közbenjáró segítségébe vetett gyermeki hitre. S ahogy az ő tekintete előtt: úgy lebegjen előttünk is mindig a Szűz, hitünk biztosságában s épp oly kevéssé törődünk a bámsz és látványosságra éhes csodavárókkal, mint Soubiraous Szent Bernadette amaz emlékezetes napon.

(N).

SZERKESZTŐI ÜZENETEK

H. H. „Szeretném oly soká megtartani gyermekem illúzióit, ameddig csak lehet.“ Azt hiszem, téves fogalma van az illúzió mivoltáról, de talán arról is, hogy mit jelent illúzióktól mentnek lenni. Az illúzió téves látás, tehát olyan valami, ami nem igaz, valami értéktelen dolog, amit szépnek, vagy kellemesnek gondolunk és vele szemben a valóságot látjuk esúnyának vagy értéktelennek. Isten azonban a valóságot teremtette és a valóságba állított bele bennünket, hogy megismerjük, fejlesszük, építsük, átlelkiesítsük. A keresztény ember nyitva tartja szemét a valóság felé és elutasítja magától az illúziót, mint hazugságot. A valóság, ha Isten szemével nézzük, értékes, — csak persze fel kell rá készülni, illetve gyermekünket elkészíteni, hogy megértse és helyesen foglaljon vele szemben állást. A gyermek éppen mert gyermek, tele van téves felfogásokkal, illúziókkal, a valóság helytelen magyarázataival. Neki a fa beszél, az állatok embermódra gondolkoznak stb. Természetesen brutális és esztelen dolog volna egy hároméves gyermeknek tudományos növénytant vagy állatpszihológiát magyarázni; erre nincs is szükség, mert egy bizonyos korig a mesevilág előbbre viszi a gyermek fejlődését. De semmivel sem kevésbé esztelen és lelketlen dolog volna szándékosan butítani vagy tudatlanságban tartani valakit. A jó nevelő lassan, fokozatosan, természetesen nyitja ki a gyermek szemét a valóságra. Nem kiált rá türelmetlenül, hogy „ez ostobaság, nem úgy van!“, hanem egyszerűen minél többet beszélget vele, szüntelen miért-jeire becsületesen megfelel, őszintén, szeretettel, a gyermek igényeihez képest kimerítően. Egy mindenesetre bizonyos: sok mindent nem lehet megmondani a gyermeknek előkészítetlenül, de nem-igazat mondani sohasem szabad előtte.

S. E. Ahogyan egy épület teljes hatásáról csak akkor lehet helyes fogalmunk, ha nemcsak a homlokzatát nézzük meg, hanem körüljárjuk és belülről is „megtapasztaljuk“, — s még kevésbé lehet róla fogalmunk, ha csak a fényképet láttuk: a vers is csak akkor hat reánk igazi mivoltában, ha „minden oldalról körüljárjuk“. Egy jeles esztetikus azt állítja, hogy ahhoz, hogy igazán átéljük a verset, legalább négyszer kell elolvasni: egyszer a gondolatokra, másodszor a képekre, harmadszor a muzsikára és negyedszer a belső felépítésre, szerkezetre figyelve, — s csak az ötödik olvasás fogja megadni az igazi élményt, amikor már semmire sem kell külön figyelniünk és egyszerre hat ránk az egész. A legfőbb azonban, amit tudniunk kell, hogy a vers nem a szemnek szól, hanem a fülnek, tehát hangosan kell olvasni. Ha nem olvassuk hangosan, akkor nem magát a verset olvastuk, csak a kottáját.